

Практичне заняття 1,2

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА ЯК ФОРМА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. НАУКОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ

Мета: одержати уявлення про предмет і завдання курсу, усвідомити його зв'язок з іншими науками.

Теоретичні відомості

ТКР відіграє надзвичайно важливу роль у вивченні географії, адже становить неодмінний складник навчально-виховного процесу, механізм формування позитивних особистісних якостей, навичок самоосвіти й зумовлює прагнення до безперервного навчання. Сутність ТКР як частини позакласної освіти полягає в самостійній, ініціативній діяльності учнів під керівництвом учителя, зокрема, у галузі географії у вільний від навчальних занять час.

ТКР головним чином виконує освітню, виховну, профорієнтаційну функції. Освітня функція полягає в поглибленні знань, одержаних на уроках географії, шляхом більш глибокого опрацювання певних тем, самостійного дослідження учнями конкретних проблем через стимулювання пізнавального інтересу, застосування на практиці набутих вмінь і навичок. Шкільна програма передбачає загальне ознайомлення з теоретичними засадами географічної науки, явищами та процесами географічної оболонки, але більш докладне вивчення потребує більшого часу та уваги з боку вчителя та учнів, тому поглиблювати знання, отримані на уроках, необхідно в процесі позакласної роботи. Сутність ТКР обумовлює ефективність засвоєння знань через особисте зацікавлення учнів. Уся різноманітність форм та методів позакласної ТКР, що спирається на предметне світосприйняття, дозволяє на конкретному прикладі малої території застосовувати набуті під час теоретичних занять уміння й навички (наприклад, застосовувати навички метеорологічних досліджень на географічному майданчику, послуговуватися анкетним методом у суспільно-географічних дослідженнях краю тощо).

Виховна функція полягає у вирішенні широкого кола проблем, яке ставить перед особистістю сучасне суспільство: формування свідомого члена громадськості; соціальна адаптація; формування принципів раціональної поведінки в суспільстві та природі; подолання психологічного бар'єру у відносинах з однокласниками, однолітками, батьками, учителями та іншими членами суспільства; формування активної громадської позиції, ініціативності, цілеспрямованості й прагнення втілювати задуми в життя; виховання таких позитивних рис особистості, як товариськість, співчуття, відкритість, інтерес до життя, а отже, і прагнення до пізнання.

Профорієнтаційна функція передбачає допомогу у виборі майбутньої професії, адже будь-яка позакласна робота має певні практичні, суспільно корисні результати. Крім того, на основі особистої зацікавленості певним аспектом суспільної діяльності, власної участі у вирішенні конкретної проблеми формується сфера професійних інтересів і життєвих цінностей учнів.

Відповідно цілі ТКР впливають із загальних цілей шкільної географії - створити за допомогою навчальної дисципліни умови для розвитку самосвідомої та самодостатньої особистості, яка обізнана з правилами поведінки в

природному та соціальному середовищі, має потребу в задоволенні пізнавального інтересу та самовираженні, уміє застосовувати набуті на уроках уміння та навички в практичній діяльності.

Для досягнення окреслених цілей необхідно вирішити такі питання:

- формування пізнавального інтересу до навчального предмета (географії);
- поєднання шкільної географії з життям;
- поглиблення та розширення змісту тем, які вивчають на уроках, створення умов для застосування одержаних знань на практиці;
- удосконалення вміння використовувати джерела географічної інформації;
- розвиток в учнів компетентностей; вироблення вмінь і навичок самоосвіти, виявлення й розвиток індивідуальних творчих здібностей та нахилів;
- здійснення індивідуального підходу;
- профорієнтація;
- розширення загальноосвітнього кругозору учнів, формування в них наукового світогляду;
- організація дозвілля школярів, культурного відпочинку та розваг;
- поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання.

ТКР дозволяє: розширювати базу практичного формування вмінь та навичок, адже на відміну від шкільних занять позакласні заходи проводять на географічному майданчику, у музеях, на екологічних та комплексних стежках, на підприємствах виробничої та невиробничої сфери тощо; більш повно використовувати джерела географічної інформації (довідники, наукову та науково-популярну літературу тощо) і більш раціонально застосовувати методи досліджень (опис, опитування, збір краєзнавчого матеріалу); частіше та ефективніше застосовувати індивідуальні, нетрадиційні та ігрові методи навчання, підвищувати ступінь відповідальності учнів; ширше впроваджувати результати досліджень у суспільну діяльність.

Відповідно до цілей, завдань та методів роботи в позакласній діяльності виділяють такі напрямки:

- історико-географічний, який відповідає завданням гуманізації освіти й полягає в зосередженні уваги на зв'язку минулого та сучасності, застосуванні біографічного підходу у вивченні географії й ознайомленні учнів із видатними особистостями;

- екологічний, що передбачає: поглиблення знань про взаємодію людини та природного середовища, виховання дітей на основі принципів екологічної поведінки, прищеплення їм дбайливого ставлення до живої природи; ознайомлення із проблемами надмірного антропогенного навантаження на довкілля, нераціонального використання природних ресурсів, забруднення природи, скорочення біологічного та ландшафтного різноманіття; упровадження принципів європейської освіти, зокрема ознайомлення учнів із Концепцією сталого розвитку. У рамках цього напрямку можуть бути розглянуті питання рекреаційної географії та культурних ландшафтів (природних та антропогенних ландшафтів, які оточують школу та місце проживання учнів);

- економічний, спрямований на впровадження принципів економічного виховання дітей, вироблення норм поведінки в умовах ринкової економіки та поглиблення знань про господарську структуру краю;

- естетичний, пов'язаний із формуванням у школярів здатності відчувати естетичне задоволення від спілкування з природною та історико-культурною спадщиною свого краю, отримувати творче натхнення з оточення;

- туристично-краєзнавчий, що становить один із найдієвіших та найпоширеніших складників позакласної роботи, адже дозволяє поєднувати загальні знання з практичним їх застосуванням на локальній території проживання учня під час його особистої участі в польових дослідженнях. Сутність цього напрямку полягає в організації туристичних колективних форм роботи (походів, змагань, експедицій тощо) із проведенням краєзнавчих досліджень на маршруті;

- країнознавчий, реалізований під час вивчення народів і країн, політичної географії та подій сучасності, який втілює ідею інтеграції фізико-географічних та суспільно-економічних знань.

Важлива особливість позакласної роботи - це більш широкі можливості для застосування інноваційних технологій навчання, що відображують стрімкий розвиток суспільства, процеси глобалізації та інтеграції, швидке виникнення та впровадження в життя нових знань. Традиційне та інноваційне навчання вперше розглянула група вчених у доповіді Римському клубу в 1978 р. При цьому інноваційне навчання дослідники трактували як процес і результат навчальної та освітньої діяльності, що стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі. Воно орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі шляхом розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співпраці з іншими людьми. Інноваційне навчання включає власне інновації, інноваційні педагогічні технології та інноваційні методи. На сьогодні найбільш поширені в позакласній діяльності є структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові, тренінгові технології.

Питання для обговорення

1. Поняття про позакласну та позашкільну освіту.
2. Місце ТКР у позакласній роботі та в системі географічної освіти.
3. Мета й завдання курсу «Туристично-краєзнавча робота».
4. Інноваційні технології в ТКР.

Завдання

Блок 1

1. Опрацювати публікації з курсу «Туристично-краєзнавча робота» (за варіантом за п'ять років). Скласти перелік опрацьованих статей за планом:
 - 1) автор;
 - 2) назва статті;
 - 3) назва джерела інформації (газети, журналу), рік, номер, обсяг (кількість сторінок);
 - 4) анотація (стислий виклад змісту публікації).

2. Скласти таблицю, де відобразити кількість публікацій за п'ять років за тематичними рубриками. Приклад подано в табл. 1.

Таблиця 1. Вихідні дані для наукометричного аналізу публікацій, присвячених питанням курсу «Краєзнавчо-туристична робота»

Тематична рубрика	Кількість публікацій за роками, од.			
	2014	2015	2016	Усього
Традиційні методи позакласної роботи				
Інноваційні методи (зазначити, які)				
Іноземний досвід				
Інше (зазначити що)				
Усього статей за рік				

3. Зробити висновок про обсяг і тематику публікацій за роками, визначити тенденції розвитку наукової думки стосовно туристично-краєзнавчої освіти.

Перелік варіантів періодичних видань до виконання завдання

1. Газета «Географія. Краєзнавство. Туризм» за 2011 - 2016 рр.
2. Газета «Географія. Краєзнавство. Туризм» за 2011 - 2016 рр.
3. Журнал «Географія та основи економіки в школі» за 2011 - 2016 рр.
4. Журнал «Географія та основи економіки в школі» за 2011 - 2016 рр.
5. Журнал «Географія» за 2011 - 2016 рр.
6. Журнал «Географія» за 2011 - 2016 рр. Журнал «Географія в школі» за 2011 - 2016 рр.
7. Журнал «Географія в школі» за 2006 - 2008 рр. та інші журнали.

Блок 2

1. Відібрати для роботи методичні видання (підручники, практикуми та методичні вказівки), стосовні питань методики організації ТКР.
2. Знайти в підручниках визначення ТКР.
3. Занести визначення до таблиці, побудованої за зразком табл. 2.

Таблиця 2. Визначення туристично-краєзнавчої роботи в методичних виданнях

Автор	Назва видання, рік	Тип видання	Визначення терміна «туристично-краєзнавча робота»	Примітки
В. Обозний	Туристсько-краєзнавча практика в педагогічному вузі. (1998)	Навчальний посібник-практикум	Елемент навчально-виховного процесу, здійснюваний у позаурочний час під керівництвом учителя з ініціативи учнів. Має пошуково-дослідний	Є засобом співпраці вищого навчального закладу (ВНЗ) та школи

4. За результатами порівняльної оцінки визначень ТКР дати її власне трактування.

Запитання для самоперевірки

1. Які функції виконує ТКР у сучасній освітній сфері?
2. У чому полягають переваги туристсько-краєзнавчого напрямку позакласної роботи?
3. Який напрямок доцільно застосовувати в краєзнавчих, а який - у суспільно-економічних дослідженнях світу для поглиблення знань із географії?

СТИСЛА ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ ЯК ПРОВІДНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Мета: одержати уявлення про ТКР як форму географічної освіти та виховання особистості.

Теоретичні відомості

Основи застосування головних форм ТКР у процесі навчання й виховання дітей було закладено видатними світовими та українськими педагогами: Ф. Діствергом, Й.-Г. Песталоцці, Я.-А. Коменським, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковородою, О. Духновичем, Б. Грінченком, К. Ушинським, Т. Лубенцем, С. Русовою; у різний час положення окремих аспектів краєзнавства формулювали відомі науковці й методисти: Д. Багалій, М. Баранський, Замковим, Ф. Заставним, Л. Зеленською, І. Ковальчуком, М. Кострицею, М. Крачилом, В. Крулем, В. Кубійовичем, О. Мариничем, Я. Мариняком, Ф. Матвієнко-Гарнагою, І. Ровенчаком, С. Рудницьким, С. Русовою, П. Рутинським, Т. Тетерським, П. Тутковським, О. Шаблієм, П. Шищенком, М. Янком та ін.

Перші ідеї застосування позакласних форм навчання як провідного засобу виховання розглядали ще за часів античності, середньовіччя та Відродження, але сучасного втілення вони набули лише наприкінці ХІХ ст. Принципи екологічного виховання окреслено в первинних формах навчання та освіти - у казках та легендах, козацькій освітньо-виховній спадщині й усній народній творчості більш пізнього періоду. На попередніх етапах розвитку людства, коли життя кожної конкретної людської спільноти прямо залежало від умов її існування, екологічне виховання, розпочате з колиски, тривало все життя людини. Пізніше, із розвитком цивілізації, коли з'явилися перші заклади освіти, що забезпечували спадкоємність педагогічних надбань, краєзнавчі та екологічні форми навчання стали набувати особливого значення.

Зокрема, педагогічні засади формування норм поведінки в суспільстві та природі, закладені князями Київської Русі - Ярославом Мудрим та Володимиром Мономахом, пізніше згадували Г. Сковорода й видатні просвітники епохи Відродження - Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й.- Г. Песталоцці, Ф. Дістверг, без них стали неможливі освіта й виховання в ідеях російських та українських учених-просвітників - М. Ломоносова, Д. Багалія, М. Грушевського та багатьох інших, вони стали неодмінним складником навчального процесу завдяки обґрунтуванню методик видатних педагогів - Русової, К. Ушинського, О. Макаренка та В. Сухомлинського.

П. Русин вбачав у єднанні з природою спосіб морального виховання та вдосконалення людей. Сучасником П. Русина був Еразм Роттердамський, який сформулював першочергові завдання освіти в такому порядку: плекання; благочестя; сумління; підготовка до життя в суспільстві; прищеплення гарної поведінки шляхом упровадження в освітню галузь форм позакласної роботи в сучасному розумінні.

На початку ХІХ ст. завдяки ідеям М. Ломоносова в навчальну програму було включено курс «Вітчизнознавство», що передбачав ознайомлення в школі з географією навколишньої місцевості, яке ґрунтувалося переважно на

безпосередніх спостереженнях. Пізніше вітчизнознавство та батьківщинознавство було замінено на краєзнавство.

Ідеї поєднання фізичного та духовного виховання у формуванні особистості було втілено в діяльності так званих «альпійських товариств», що почали функціонувати в країнах Західної Європи з 1860 р. На теренах сучасної України аналогом таких закладів стали Кримсько-Кавказький гірський клуб (ККГК), перше відділення якого розпочало свою діяльність у Ялті в 1891 р., і товариства «Рута» й «Пласт» на західноукраїнських землях. Якщо діяльність ККГК включала широке коло питань щодо краєзнавчих досліджень Криму, підвищення рівня національної самосвідомості громадян, організації екскурсій та розвитку туристичної сфери регіону, то «Рута» і «Пласт» були прототипами сучасних скаутських організацій.

У 70-х рр. XIX ст. провідні педагоги країни почали висловлювати ідеї стосовно патріотичного виховання дітей, орієнтованого на врахування особливостей природи, географічного розташування, клімату певної території та історії рідного краю. Зокрема, наприкінці XIX ст. засади шкільного краєзнавства заклала відомий педагог і просвітник С. Русова, яка була активною прихильницею методики вільної школи М. Монтесорі, що передбачала органічне, природне одержання уявлень про навколишній світ, а тому вона вважала, що прищепити дитині національні риси можна, лише орієнтуючись на навколишнє середовище. Вона писала, що *«...треба добре знати свій край, бо рідна земля все одно, що велика сім'я, а земляки - все одно, що родичі, тільки навчаючись любити і свідомо ставитись до свого люду, до свого краю ми навчимося шанувати і других людей...»**.

Перші геоботанічні екскурсії в регіоні як частину навчального процесу було організовано та впроваджено в освіту І. Акінфієвим наприкінці XIX - на початку XX ст. на Катеринославщині. Екскурсії мали на меті ознайомлення учениць з особливостями живої природи та правилами екологічної поведінки.

Краєзнавчі методи у вищу освіту впроваджував Д. Яворницький - професор, директор Дніпропетровського історичного музею, який розробив курс «Краєзнавство» для студентів історичного факультету.

Важливий внесок у застосування краєзнавчих методів в освіті в нашому регіоні зробив видатний педагог, історик церкви В. Біднов. Освітню діяльність В. Біднов здійснював, спочатку працюючи в початкових школах, а згодом - у Катеринославській семінарії, а також Кам'янець-Подільському українському інституті. В освітній діяльності вчений використовував відомості, отримані в ході наукової роботи, зокрема дані про історію Катеринославської єпархії, біографічні відомості про видатних діячів, про освіту, культуру й церковну організацію доби Запорізької Січі та після її зруйнування. До того ж він був активним членом катеринославської «Просвіти» (що дозволяло завдяки громадській спрямованості залучити до освітньо-виховного процесу верстви населення, не охоплені навчанням у початкових, середніх та вищих закладах), редагував «Вісник товариства «Просвіта» й український відділ газети «Наше життя». В. Біднов очолював місцевий філіал Учительської спілки та ініціював (і очолив) проведення Губернського українського національного з'їзду в Катеринославі.

Наприкінці XIX ст. на необхідності застосовувати краєзнавчо-екскурсійні форми в народній освіті (спрямованій на підвищення рівня знань широких верств

населення, рівня самосвідомості, формування активної громадської позиції та власної позиції щодо різноманітних подій та явищ суспільного та політичного характеру) наголошували видатні діячі культури, письменники, митці, зокрема М. Максимович, І. Крип'якевич, М. Костомаров, В. Антонович, М. Аркас, Я. Портацький, Я. Головацький, І. Франко та ін.

На початку ХХ ст. політичні чинники з одного боку (утворення нової держави - СРСР, формування нового політичного світогляду, перебудова політичної картини світу, шкільна реформа тощо) та педагогічно-еволюційні фактори з іншого (урізноманітнення форм та методів навчання, збільшення інформаційної бази наукового знання, розгалуження науки та ін.) зумовили потребу у формуванні потужної методичної бази шкільної географії із застосуванням краєзнавчих форм навчання для підвищення рівня знань учнів і представників різних верств населення, а також із метою патріотичного виховання, ознайомлення з правилами екологічної поведінки в умовах формування техносфери й антропогенного середовища тощо.

Залучення до політичного апарату колишніх учителів-гуманістів та природознавців українського походження (у різний час посаду міністра освіти обіймали В. Затонський, Я. Ряппо, М. Скрипник, К. Дубняк та ін.), укріпило позиції українського національного виховання, у тому числі краєзнавчої освіти. Зокрема, перший нарком освіти Радянської України В. Затонський вважав наближення школи до життя головним завданням країни. На його думку, було вкрай важливо навчити дітей застосовувати набуті знання й навички в професійній діяльності, для чого було потрібно створити методичну базу з навчання географії, зокрема, створити в школах сільгоспкабінети й на їх базі - різноманітні гуртки, товариства та об'єднання, у тому числі товариства юних натуралістів (юннатів) тощо.

У цей час упроваджували ідеї так званої «трудової» школи, що поєднувала навчання з практичною діяльністю. Беручи участь у практичній діяльності, учні мали можливість краще пізнати свою Батьківщину та визначити, у якій галузі вони можуть принести найбільше користі. Вагомий внесок у розвиток цих ідей зробив М. Яворський, який всебічно підтримував краєзнавчий рух. Він очолив створений у 1925 р. Український комітет краєзнавства (УКК), що тривалий час залишався головним керівним органом у сфері краєзнавчих досліджень та краєзнавчої освіти. УКК надавав величезного значення школі як осередку краєзнавчої роботи, як «першій інстанції виховання народних мас», упорядковував та підтримував діяльність краєзнавчих музеїв різного рівня, забезпечував розгортання краєзнавчого руху на теренах України.

Вбачав у краєзнавстві перспективний засіб розвитку сільських шкіл і М. Грищенко. При цьому він особливу увагу приділяв екскурсійному методу та роботі учнів під час таких занять - зарисовуванню, записуванню тощо.

Принципи трудової школи в позакласній роботі впроваджував І. Ткаченко, який організовував плідну навчально-дослідну роботу на шкільних майданчиках. М. Стельмахович - провідний фахівець з етнопедагогіки - вважав одним із найважливіших завдань освіти дотримання етнонаціональних традицій у навчанні та вихованні.

На початку 30-х рр. набув поширення юннатівський рух, що об'єднав як учителів-керівників, так і дітей різного шкільного віку. На початковому етапі

дітей навчали шанобливо ставитися до природи, поважати життя, правильно поводитися в природному середовищі. Зокрема, було запроваджено святкування днів Землі, птахів тощо. За часів колективізації й індустріалізації роль цього руху перебільшували, орієнтували його на сільськогосподарський напрямок виховання - дітей привчали знищувати «шкідників», залучали до сільгоспробіт тощо. Сьогодні поставлено під сумнів існування «добрих» та «поганих, шкідливих» рослин і тварин, що знову знаходить відображення в позакласній роботі.

Як окремий напрям розвивалася шкільна музейна робота - спосіб забезпечення спадкоємності поколінь у сфері матеріального та духовного життя суспільства. Музейна справа бере свій початок з античності, з часів створення перших публічних музеїв та формування приватних зібрань, але суто педагогічна функція краєзнавчих музеїв при шкільних та позашкільних установах сформувалася наприкінці ХІХ ст. Майже за півтора сторіччя музейний складник позакласної роботи пройшов складний шлях розвитку й на сьогодні становить провідну галузь упровадження головних принципів позакласної освіти.

Позакласну краєзнавчу роботу як один з основних засобів вивчення історії, географії, природи певної території, чинник комуністичного ідейного виховання в різні часи розглядали провідні вчені, педагоги, методисти: В. Багрій,

І. Безкоровайний, П. Іванов, Т. Поздняк, А. Сейненський, В. Смирнов, А. Хоптяр та ін. На сучасному етапі позакласна робота набуває особливого значення. Доцільність застосування краєзнавчих та туристичних форм в освіті обґрунтовано педагогами, методистами, вченими - В. Обозним, М. Кострицею, М. Крачилом, В. Серебрієм, Л. Зеленською, О. Тімець та ін.

Нині успішно впроваджують у життя принципи позакласної освіти на базі численних позашкільних закладів - будинків молоді, культури, дитячих обласних та районних центрів дитячої творчості тощо. Найбільш прогресивні в цьому плані є міста Дніпропетровськ та Кривий Ріг, де діють потужні позашкільні центри дитячої творчості. Зокрема, яскравим прикладом всебічної освітньої діяльності може бути Дитячо-юнацький центр міжнародного співробітництва «Колобок», на базі якого діють численні туристсько-краєзнавчі гуртки, курси для учнів та вчителів, де проводять масштабні краєзнавчі дослідження (у тому числі за підтримки ДНУ), здійснюють масові спортивні й святкові заходи (виставки, зльоти, змагання, туристичні походи тощо).

Питання для обговорення

1. Способи виховання в давньому світі (Давня Греція та Рим, Давній Схід).
2. Способи виховання особистості в епоху Відродження. Формування уявлень про екскурсію як провідний метод виховання.
3. Розвиток туристичних форм виховання в Російській імперії (на прикладі Катеринославської губернії). Діяльність І. Акінфієва, Д. Яворницького та ін.
4. Розвиток туристичних форм виховання в СРСР.
5. Тенденції розвитку туристичних форм освітньо-виховного процесу в сучасній українській освіті.

Завдання

1. Скласти таблицю за зразком (табл. 1), де вказати: етапи розвитку ТКР в Україні; країни, де запроваджували прогресивні педагогічні ідеї; авторів цих ідей

(педагогів, філософів, просвітників, методистів, керівників державного апарату, науковців) та наукові школи.

Таблиця 1. Етапи становлення та розвитку позакласної роботи як форми освітньої діяльності

Назва історичного етапу		Країни	Час (тривалість)	Педагогічні ідеї	Представники
Античність					
Середньовіччя					
Новий етап	Епоха				
	Доба				
	Радянський етап				
Новітній етап					

2. Скласти таблицю за зразком (табл. 2), де проаналізувати діяльність видатних педагогів, які розробили інноваційні методи й технології навчання, поглибили та розширили методику ТКР. У таблиці обов'язково зазначити внесок І.-Г. Песталоцці, Я.-А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Дістверга, С. Русової, Р. Штейнера, С. Френе, Ж.-О. Декролі, К. Ушинського, Л. Виготського, С. Шацького, К. Роджерса, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, І. Іванова (метод колективних творчих справ), В. Шаталова, Дж. Дьюї, О. Коберника (метод проектів).

Таблиця 2. Історія впровадження інноваційних технологій навчання в туристично-краєзнавчій роботі

ПІБ педагога	Головні праці	Сутність інновації

3. Підготувати розширену доповідь про одного з видатних діячів, які втілювали в життя педагогічні ідеї єдності ТКР та шкільного навчально-виховного процесу (за варіантами):

1) І. Акініф'єв;	7) С. Рудницький;	13) А. Макаренко;
2) І. Франко;	8) Ярослав Мудрий;	14) Еразм Роттердамський;
3) М. Скрипник;	9) С. Русова;	15) М. Ломоносов;
4) В. Діброва;	10) Ж.-Ж. Руссо;	16) В. Сухомлинський.
5) Д. Яворницький;	11) Я. Ряппо;	
6) Г. Сковорода;	12) В. Біднов;	

Запитання для самоперевірки

1. Чому саме на початку ХХ ст. ТКР починає формуватися як вид освітньої діяльності?

2. Які фактори сприяли розвитку краєзнавства у 20 - 30-ті рр. ХХ ст. в Українській РСР?

Практичне заняття 5

ФОРМИ, ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

Мета: ознайомитися з основами ТКР, визначити й опанувати провідні методи освіти та виховання.

Теоретичні відомості

Головна мета освіти на сучасному етапі – набуття школярами суспільного досвіду, успадкування історичних традицій, формування національної духовної культури. Саме це визначає головні принципи позакласної роботи як потужного механізму формування особистості.

Сучасна позакласна освіта ґрунтується на принципах гуманізації, єдності загальнолюдських і національних цінностей, демократизації, науковості та системності, безперервності, наступності й інтеграції, багатокладності та варіативності, добровільності та доступності, самостійності й активності особистості, практичної спрямованості.

Принципи навчання - це основні дидактичні положення як усієї системи навчання, так і окремих навчальних дисциплін. Принципи навчання мають ієрархічну структуру і впливають з основних принципів дидактики. Нижче розглянуто головні принципи навчання.

Принцип науковості навчання полягає в доборі матеріалу, відповідного за структурою і змістом рівню сучасної науки, необхідного для формування в школярів уявлень про причинно-наслідкові зв'язки географічних явищ, процесів і подій, про новітні досягнення географії та її зв'язок з іншими науками. Науковість навчання передбачає дотримання принципів систематичності, послідовності, єдності конкретного й абстрактного, проблемності, професійної спрямованості, усвідомлення, розвитку теоретичного мислення.

Принцип систематичності та послідовності передбачає засвоєння змісту навчального матеріалу за схемою «від простого до складного» через послідовне викладення матеріалу, виділення основного, логічний перехід від засвоєння попереднього до сприйняття нового. Дотримання цього принципу забезпечує системність здобуття знань учнями (відповідно і системність мислення).

Принцип доступності викладання виявляється в компенсуванні складності змісту навчального матеріалу майстерним його викладенням учителем або вдалою подачею автором підручника через дотримання принципу послідовності - від простого до складнішого. Тобто чим складніший матеріал, тим простіше, дохідливіше слід його подавати.

Принцип зв'язку навчання з життям, теорії з практикою полягає у використанні на уроках життєвого досвіду учнів, розкритті практичної значущості знань, застосуванні їх у практичній діяльності, в участі школярів у громадському житті. Відповідно до зазначеного принципу наукові положення в навчально-виховному процесі повинні бути підтвержені конкретною педагогічною практикою.

Принцип свідомості й активності учнів передбачає ініціативність навчання через застосування проблемних методів, залучення всіх психічних процесів, які сприяють активізації пізнання. Активне й свідоме набуття знань, умінь і навичок неможливе без застосування різноманітних розумових операцій (порівняння і зіставлення, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, аналогії), без установалення взаємозв'язків і взаємообумовленості у вивченому матеріалі, правильного формулювання думки в ході усного мовлення. На успішність засвоєння матеріалу учнями впливає пізнавальна активність, яку стимулюють систематичним повторенням засвоєних знань, варіативністю й диференціацією вправ і видів роботи для засвоєння складного матеріалу доступними методами. Застосуванню знань під час виконання конкретних завдань сприяють проблемне навчання, диференціація матеріалу відповідно до навчальних можливостей учнів, використання сучасних технічних засобів навчання, уміння вчителя враховувати психологічний стан учнів.

Принцип наочності обумовлений успішністю навчання на основі живого сприйняття конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень, зокрема натуральних (рослини, тварини, зразки гірських порід, зоряне небо, прилади, машини, явища природи), образних (картини, таблиці, моделі, муляжі, математичні фігури), символічних (географічні карти, графіки, діаграми, схеми, формули). Застосування наочних засобів підпорядковане цілям та завданням навчання відповідно до необхідності розвитку самостійності й активності учнів з урахуванням їх вікових особливостей. Наочні засоби мають бути змістовні, естетично оформлені, лаконічні, вони повинні відповідати психологічним законам сприйняття й не викликати додаткових асоціацій.

Принцип стійкості знань, умінь і навичок спрямовує позакласну роботу на тривале збереження в пам'яті набутих знань, умінь і навичок через їх повторення й закріплення: повторення навчального матеріалу за розділами і структурними смисловими частинами; запам'ятовування нового матеріалу в поєднанні з пройденим раніше; активізація пам'яті й мислення учнів під час повторення (запитання, порівняння, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення); групування матеріалу з метою його систематизації; акцентування основних ідей у процесі повторення матеріалу; застосування різноманітних вправ і методик, форм і підходів, самостійної роботи як методу; постійне звернення до раніше засвоєних знань для нового їх трактування.

Принцип індивідуального підходу до учнів означає врахування рівня розумового розвитку, знань і вмінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, їх пізнавальних інтересів, розвитку вольової сфери, ставлення до навчання.

Принцип емоційності навчання спирається на жвавий, образний виклад матеріалу, емоційність мови вчителя, його ставлення до учнів, зовнішній вигляд, використання цікавих прикладів, застосування наочності й технічних засобів навчання, формування в учнів почуття обов'язку.

В умовах швидкого розвитку суспільства в позакласній роботі з географії виділяють новітні, нетрадиційні принципи, які описано нижче.

Принцип демократизації полягає в організації позакласної роботи відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, в урахуванні особливостей навчання залежно від розвитку дитини й застосуванні ефективних форм впливу на неї.

Принцип виховання здорової дитини реалізований у процесі поєднання фізичної культури з моральним, інтелектуальним та естетичним вихованням, виявляється у створенні матеріальної бази для зміцнення здоров'я школярів. У позакласній роботі цей принцип втілено в ТКР.

Принцип диференціації навчального процесу передбачає дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, заохочення кожного школяра до розвитку своїх здібностей за відповідних умов, успішно створених під час організації позакласної роботи з географії.

Принцип оптимізації навчально-виховного процесу ґрунтується на досягненні школярами високого рівня знань, умінь і навичок, розвитку їх психологічних, інтелектуальних функцій, удосконаленні способів та шляхів навчально-пізнавальної діяльності з допомогою вчителів-професіоналів, яких запрошують для спільної участі в позакласній роботі, або з допомогою позашкільних навчальних закладів.

Принцип нетрадиційності системи навчання полягає в застосуванні нових форм навчання, які сприяють засвоєнню учнями знань (кологвіуми, заліки, реферати, наукові повідомлення, олімпіади, конкурси тощо). Цей принцип передбачає спільне навчання різновікових груп учнів і ґрунтується на тому, що старші допомагатимуть засвоїти навчальний матеріал молодшим.

Головний принцип позакласної роботи - *краєзнавчий*. Це принцип в основі якого лежить конкретизація, розкриття й підтвердження наукових понять фактами (природні явища, процеси довкілля) через пізнання малої території - «рідного краю». Краєзнавчий принцип поєднує навчання та виховання в одне ціле шляхом перетворення теоретичних знань на конкретні практичні вміння й навички в умовах, коли краєзнавчий матеріал служить вихідною базою для формування географічних уявлень, усвідомлення понять і закономірностей.

Краєзнавчий принцип дозволяє порівнювати невідомі території та їх властивості з уже відомими - рідними - і в такий спосіб устанавлює чіткі закономірності й сприяє формуванню систематичних знань, стимулює пізнавальний інтерес, ініціативу в навчанні, поживляє процес сприйняття на уроках, допомагає краще зрозуміти нові поняття й засвоїти вже відомі, а отже, підвищує ефективність освітньо-виховного процесу.

Розвиток краєзнавчої освіти неможливий без упровадження туристичних форм позакласної роботи - прогулянок, подорожей, експедицій тощо, під час яких учні вчать досліджувати конкретну територію. Залежно від змісту, напрямку та завдань діяльності всю позакласну роботу можна поділити:

- на пізнавальну (пізнання навколишнього середовища через глибоке опрацювання джерел інформації або отримання знань безпосередньо з навколишнього середовища);
- дослідну (передбачає пізнавальну роботу, основу якої становить активний науковий пошук, відкриття нових фактів, самостійне здобуття знань);

- практичну (розвивається під впливом цілеспрямованого пошуку і формує активне ставлення до навколишнього світу, особистий світогляд і переконання, робить отримані під час дослідної роботи результати суспільно корисними).

Форми позакласної роботи прийнято розрізняти за систематичністю, напрямком, кількістю учасників, місцем проведення роботи тощо.

За систематичністю виділяють періодичні та епізодичні форми. До періодичних належать планові багаторазові заходи з відносно постійним складом учасників, які проводять за конкретними календарними й тематичними планами і які мають тісний зв'язок із навчальними програмами. Найпоширеніші періодичні форми - це гуртки, секції, шкільні географічні товариства. Епізодичні форми охоплюють разові позакласні заходи, що мають поглибити знання з конкретної теми: прогулянки, екскурсії, зустрічі з видатними земляками, свята тощо.

Крім того, важливий складовий елемент позакласної роботи - шкільні краєзнавчі музеї та навчальні стежки (комплексні й тематичні). Вони також ґрунтуються на систематичній роботі, але тривалість їх функціонування обумовлює змінний склад учасників. При цьому керівником та ініціатором може бути вчитель-методист, але втіленням у життя цієї форми роботи займається цілий колектив учнів різного віку.

За місцем проведення розрізняють стаціонарні та нестаціонарні форми роботи. Стаціонарні форми реалізують на базі школи (кабінет, музей, географічний майданчик, дослідна ділянка тощо), вони охоплюють: роботу на географічному майданчику (орієнтування за сторонами горизонту, робота з планшетом, складання планів та ін.); фенологічні спостереження; зустрічі з видатними людьми; уявні подорожі; краєзнавчі олімпіади, конференції, лекторії, шкільні краєзнавчі естафети, конкурси, виставки, вікторини; випуск краєзнавчого журналу, радіопередач та стінних газет; листування та обмін краєзнавчою літературою тощо.

Нестаціонарні форми передбачають активне пересування по місцевості з пізнавальною та дослідною метою: різноманітні прогулянки, туристичні походи - одноденні (без ночівель), вихідного дня (з однією ночівлею), багатоденні (краєзнавчо-екскурсійні та ступеневі); подорожі різними видами транспорту (водні, сухопутні тощо), туристичні зльоти і змагання, екскурсії (програмні та позапрограмні; оглядові й тематичні; пішохідні, автобусні, комбіновані тощо).

За кількістю учасників виділяють індивідуальні та колективні (групові й масові) форми роботи. До колективних форм позакласної роботи належать конференції, тематичні вечори, розважальні вечори й ранки, географічні тижні, зустрічі з видатними людьми, конкурси, фестивалі, олімпіади тощо. Групові форми виховної роботи - огляди новин, гуртки різної спрямованості, екскурсії, походи, змагання, конкурси, вікторини та ін.

Доцільність індивідуального підходу зумовлена особливостями розвитку особистості, рівнем її вихованості, досвіду, поведінки, потребами та інтересами. Зазвичай застосування власне індивідуальних форм (бесід, наукової роботи в рамках Малої академії наук, консультацій тощо) у масовій позакласній роботі

обмежене через необхідність соціальної адаптації учнів, що можливе лише в колективних формах (але за умови індивідуального підходу).

Методи позакласної роботи включають способи й шляхи взаємодії вчителів, вихователів та учнів, спрямовані на формування у вихованців певних поглядів, переконань, почуттів і поведінкових звичок. Вибір методу й ефективність його застосування зазвичай залежить від вікових особливостей школярів, рівня розвитку дитячого колективу й окремих школярів, індивідуальних особливостей учнів, доцільності педагогічного впливу. До ефективних методів формування особистості належать методи словесного впливу (роз'яснення, розповідь, лекція, бесіда, диспут тощо) та метод прикладу.

Ефективність позакласної роботи полягає в поєднанні теоретичних і практичних методів роботи: словесних (вербальних); спостереження; роботи з історичними джерелами; картографічного методу тощо. Словесні (вербальні) методи охоплюють лекції, бесіди, розповіді та інтерв'ю, де провідну роль відіграє слово вчителя або особи, яка проводить захід. Цей метод надзвичайно ефективний на початкових етапах позакласної роботи, коли цікава розповідь або бесіда стимулює пізнавальний інтерес, зустріч із видатними людьми свого краю дає змогу відчувати свою причетність до історичного минулого батьківщини, лекція дає відомості, що задовольняють пізнавальний інтерес, та визначає шлях подальших досліджень дітей.

Практичні методи спрямовані на формування вмінь і навичок географічних досліджень, тому їх застосовують під час спостережень, роботи з приладами, роботи на географічному майданчику тощо.

Метод спостереження поширений практично в усіх видах краєзнавчих досліджень. Він передбачає самостійне споглядання об'єктів і явищ із наступним формулюванням логічних висновків. Спостереження можуть бути епізодичні (разові), сезонні або систематичні, їх результати обов'язково заносять у щоденник спостережень, вони дозволяють учням робити узагальнення на основі власного досвіду.

Метод конструювання та моделювання застосовують у позакласній роботі під час створення макетів і моделей Землі, саморобних компасів та інших приладів, це сприяє формуванню образного мислення в учнів. Крім того, цей метод підвищує ефективність педагогічних методів (аналогії, абстрагування тощо), а також дозволяє активізувати увагу учнів, сприяє формуванню вміння зосереджуватися, доводити почату роботу до кінця.

Дослідно-експериментальний метод застосовують тоді, коли спостереження за об'єктами чи явищами потребує більшого часу та уваги. Досліди проводить учитель разом з учнями, але ініціативу потрібно віддавати дітям.

Екскурсійно-туристичний метод є один із найцікавіших, адже він має пригодницький характер і водночас пов'язаний з активними способами пізнання об'єктів шляхом безпосереднього ознайомлення з ними. Позитивною рисою цього методу є активне пересування по місцевості, що виконує освітню, виховну та розвивальну функції.

Джерелознавчий аналіз полягає у вивченні джерел географічної інформації, він формує в учнів навички самостійної роботи. Джерелознавчий

аналіз доцільно застосовувати на етапі заочного ознайомлення з об'єктом, коли учні вивчають різноманітну літературу й отримують уявлення про те чи інше явище, об'єкт чи територію.

Картографічний метод є невід'ємна складова частина географічного дослідження будь-якого рівня. У позакласній роботі до цього методу вдаються під час поглибленого вивчення змісту карт, їх аналізу, зіставлення, вимірів за картою, проведення досліджень за топографічними картами, складання картографічних основ для проведення походів та експедицій, оформлення в картографічному вигляді результатів досліджень.

Завдання

1. Заповнити логічну схему (рис. 1)
2. Підготувати розширену доповідь про один з інноваційних методів ТКР. Обґрунтувати його доцільність та переваги.

Рис. 1. Місце позакласної роботи в навчальному процесі

Запитання для самоперевірки

1. Які ви знаєте особливості періодичних форм ТКР? Чи вважаєте ви їх більш ефективними, ніж епізодичні?
2. У чому полягає сутність шкільного географічного товариства?
3. У чому полягає джерелознавчий аналіз?
4. Які переваги має краєзнавчий дидактичний принцип позакласної роботи?

Практичне заняття 6,7

РОЗРОБКА ПЛАНУ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЇ ПО РІДНОМУ КРАЮ

Мета: ознайомитись з особливостями організації, змісту і форми екскурсійної роботи в школі; туристичними можливостями рідного краю; методикою організації екскурсій.

Запитання для самоперевірки

1. Перевірка рівня засвоєння студентами основних теоретичних положень теми заняття
 - Поняття краєзнавство.
 - міст і форми екскурсійної роботи в школі.
 - Організація екскурсійної роботи в школі.
2. Обговорення проблемних питань за темою заняття.
 - Краєзнавчі можливості рідного краю.
 - Екскурсійні маршрути рідного краю.
 - Методика підготовки і проведення екскурсій по рідному краю.

Завдання

1. Повтори методику підготовки і проведення екскурсій.
2. Склади список літератури на тему «Мій рідний край», скориставшись тематичним каталогом у бібліотеці.
3. Попрацюй з сайтом «Херсонщина туристична». Визнач маршрути для проведення екскурсій.
4. Склади план-конспект екскурсій.
5. Підготуйся до його захисту.
6. Зроби самоаналіз проробленої роботи.

Література

1. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. – К.: Вища школа, 2005. – 343с. – С.106.
2. Водотика С.Г., Сінкевич Є.Г. Історія Херсонщини: Навчальний посібник. – Херсон: Айлант, 2003. – 202 с.
3. Географія Херсонщини: Навчальний посібник / Пилипенко І.О. (керівник), Мальчикова Д.С., Єрмакова С.Л., Руденко М.М., Грачова О.М., Козловець А.В., Саркісов А.Ю. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 221 с.
4. Етнічна карта півдня України (Соціокультурний та етнополітичний аспекти). Випуск 2. Херсонська область: посібник / за заг. ред. П.І. Надолішнього. – Одеса: Одеський філіал УАДУ; Астропринт, 1998. – 48 с.
5. Кваша С.В., Бойко В.М. Херсонська область, Природа, населення, господарство: Посібник. – Херсон: Айлант, 2004. – 82 с.

6. Коротецкий А.А. Летопись Херсона. – Херсон, 2003. – 283 с.
7. Довідкові видання
8. Кто есть кто в Херсонской области. 2004-2005 гг. 1700 биографий. Библиографический справочник / за ред. С.М. Сухопарова. – Херсон: Издательский Дом «СЛАЖ», 2005. – 524 с.
9. Нації і народності Херсонщини: минуле і сьогодення. Анотований науково-допоміжний архівно-бібліографічний покажчик. – Херсон: Айлант, 2013. – 242 с.
10. Орлова З.С., Ратнер И.Д. Из истории заселения Херсонщины: Краткий справ. – Херсон, 1993. – 128 с.
11. Путешествие по Херсонщине: Энциклопедия-путеводитель. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 300 с.
12. Статистичний щорічник Херсонської області за 2012 рік / Голов. упр. статистики у Херсонській обл. – Херсон, 2013. – 499 с.
13. Тростянецкий А.С. История энергетики Херсонщины. – Херсон: «Наддніпряночка», 2005. – 112 с.
14. Херсонщина аграрна: Галузеве презентаційне видання / Автори-упорядники: Юрій Пашенко, Ольга Алеферко. – Херсон: Наддніпряночка, 2010. – 260 с.
15. Херсонщина. – Херсон: Видавництво «Наддніпрянська правда», 2004. – 201 с.
16. Херсонська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина / Гол. ред. кол. С.Г. Чорний. – К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2005. – 20 с.
17. Хто є хто на Херсонщині. Видатні земляки. Вип. 1 / упоряд. В.В. Болгов. – К., 2005. – 288 с.
18. Інші книги
19. Авдальян М.М. Збірка статей із краєзнавства. – Херсон: РІПО, 2010. – 100 с.
20. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины. Формирование этнического состава населения края: русские и украинцы (конец XVIII – нач. XXI в.). Этностатистический очерк. Выпуск 1. – Черкасы: «Вертикаль», 2007. – 48 с.
21. Видатні постаті таврійського краєзнавства: Матеріали обласних краєзнавчих читань (31 січня 2012 р., м. Херсон) / за заг. ред. З.В.Філончук. – Херсон: ХАНО, 2012. – 65 с.
22. Горобець А.Я., Дорогань С.Б. Особливості топонімоутворення Новотроїцького району Херсонської області. – Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2013. – 234 с.
23. Каховка. Історія – сучасність. – Херсон: Видавництво «Наддніпряночка», 2007. – 116 с.
24. Край південний – Олешня: краєзнавчий нарис / упоряд. Б. Прищепа, П. Прядка. – Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2009. – 146 с.
25. Лиховид О.М. Скадовськ та скадовчани. – Скадовськ, 2005. – 320 с.
26. Лиховид О.М. Джарилгацька затока. – Скадовськ, 2008. – 192 с.
27. Лиховид О.М. Південні ворота України. – Скадовськ: АС, 2011. – 200 с.
28. М.М. Авдальян – географ, історик, краєзнавець: Матеріали обласних краєзнавчих читань до 90-річчя від дня народження відомого краєзнавця М.М.Авдальяна (23 січня 2011 р., м.Херсон) / за заг. ред. З.В.Філончук. – Херсон: РІПО, 2011. – 79 с.
29. Оленковський М.П. Сім історичних чудес Херсонщини. – Херсон, 2010. – 48 с.

30. Оленковський М.П. Сім природних чудес Херсонщини. – Херсон, Айлант, 2009. – 48 с.
31. Пихуля В.М. Геническ и геничане. – Геническ, 1995. – 84 с.
32. Роль топоніміки у дослідженні рідного краю: матеріали III обласних краєзнавчих читань (31 січня 2013 р., м. Херсон) / за заг. ред. З.В.Філончук. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – 132 с.
33. Харченко А.Г. Каланчак та його околиці. Історичний та географічний нарис / А.Г. Харченко – Херсон: Олді плюс, 2008. – 336 с.
34. Херсонщина запрошує: Художній фотоальбом. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 384 с.
35. Періодичні видання
36. 20 років незалежності: Херсонщина // Урядовий кур'єр. – 2011. – №147. – С.8-9.
37. Кожем'яка О.Л. Наш край наприкінці XVIII-XIX ст. Німецькі колоністи-переселенці на землях степової України та Північного Приазов'я. 9 клас. / О.Л. Кожем'яка // Історія та правознавство. – 2011. – № 2. – С.25-31.
38. Свиридова О.І. Край, де калина рубіном цвіте / О.І.Свиридова // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 3. – С. 34-35.
39. Свиридова О.І. Позакласний краєзнавчий захід «Чи знаєш ти Голопристанщину?» / О.І.Свиридова // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 3. – С. 36-37.
40. Тригуб С.Є. Рекреаційна привабливість нижньодніпровських плавнів. Туристсько-краєзнавча подорож / С.Є. Тригуб // Географія. – 2013. – № 7. – С.33-39.
41. Тучапська О. Визначні люди в історії Херсонщини / О. Тучапська // Джерела. – 2011. – № 1. – С.10-12.
42. Філончук З.В. Кам'яний літопис нашого міста (турнір краєзнавців) / З.В. Філончук // Джерела. – 2008. – №11-12. – С.9-12.
43. Філончук З.В. Краєзнавчий брейн-ринг «Моя Херсонщина» / З.В. Філончук // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – №4. – С.14-17.
44. Філончук З.В. Наймолодша область в українському Причорномор'ї / З.В. Філончук // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 3. – С. 32.
45. Херсонщина – слава таврійська земля // Позакласний час. – 2011. – № 4. – С.75-98.
46. Чернієнко Н. Таврійські самоцвіти. Краєзнавчий портрет Херсонщини / Н. Чернієнко, Ю. Чернієнко // Джерела. – 2009. – № 16. – С.11-13.
47. м. Херсон
48. Навчальні посібники
49. Херсон – мій рідний дім. 1 клас: Навчальний посібник для годин спілкування / Н.Ю. Астапова. І.А. Прохоренкова, В.Є. Ткаченко. – Херсон: Наддніпряночка, 2009. – 44 с.
50. Херсон – мій рідний дім. 2 клас: Навчальний посібник для годин спілкування / Барнаш О.В. (керівник) – Херсон: Наддніпряночка, 2010. – 48 с.
51. Херсон – мій рідний дім. 3 клас: Навчальний посібник для годин спілкування / Костюкевич Л.А. – Херсон: Наддніпряночка, 2010. – 56 с.

52. Херсон – мій рідний дім. 5 клас: Навчальний посібник для годин спілкування / Маренчук О.М. (керівник) – Херсон: Наддніпряночка, 2011. – 56 с.
53. Херсон – мій рідний дім. 6 клас: Навчальний посібник для годин спілкування / Корж С.С. (керівник) – Херсон: Наддніпряночка, 2011. – 60 с.
54. Херсон – мій рідний дім. 7 клас: Навчальний посібник для годин спілкування / Колодяжна С.М. (керівник) – Херсон: Наддніпряночка, 2011. – 68 с.
55. Херсон – мій рідний дім. 8 клас: Навчальний посібник для годин спілкування / Бунчук О.А. (керівник) – Херсон: Наддніпряночка, 2011. – 68 с.
56. Інші книги
57. Алеферко С., Алеферко О. Херсон. Из прошлого в настоящее. – Херсон: Издательство «Наддніпряночка», 2010. – 156 с.
58. Горностаев Е. Улица Суворова. Суворовская. Нетленная летопись края. – Херсон: Издательство «Надднепряночка», 2007. – 224 с.
59. Сквозь годы и судьбы. Современный Херсон: Фотокнига-гид / Авторы-составители: Ольга Алеферко, Сергей Алеферко. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 240 с.
60. Скороход А. Херсон: вчера и сегодня. Сборник очерков. – Херсон: Надднепряночка, 2008. – 252 с.
61. Сухопаров С.М. Улицы Херсона. Очерки. – Херсон : Издательский Дом «СЛАЖ», 2002. – 160 с.
62. Сухопаров С.М. Старый Херсон Сергея Сильванского. – Херсон: Издательский Дом «СЛАЖ», 2002. – 264 с.

Інтернет-ресурси

1. [Краєзнавство в Україні — Вікіпедія uk.wikipedia.org](http://uk.wikipedia.org) > Краєзнавство в Україні
2. Краєведение [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/99357/>
3. [Педагогічне краєзнавство - Головна сторінка](http://kraeznavstvo.at.ua/) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://kraeznavstvo.at.ua/>
4. Краєзнавство [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://znaimo.com.ua>
5. Краєзнавство у Херсонській області [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://maps.yandex.ua/>
6. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/
7. Херсонщина туристична. Управління культури Херсонської ОДА [Електронний ресурс]. Режим доступу : [uct.artkavun.kherson.ua](http://uct.artkavun.kherson.ua/tourism.htm) > tourism.htm

Практична робота 8,9

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ТУРИСТСЬКИХ ЗАХОДІВ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ

Мета: вивчити особливості різних форм підведення підсумків туристичної роботи у школі та у позашкільних установах.

Запитання для самоперевірки

1. Основні форми підведення підсумків туристичної роботи.
2. Особливості підготовки та проведення туристичних походів.
3. Спеціальна психологічна підготовка до туристичних походів.
4. Комплексна психологічна підготовка керівника туристичної групи.
5. Особливості підготовки та проведення туристичних зльотів.
6. Особливості підготовки та проведення експедицій.
7. Організація та проведення туристичних змагань.
8. Правила проведення туристичних походів, експедицій, екскурсій з учнівською молоддю.

Завдання

1. Опрацювати туристичну, краєзнавчу та методичну літературу для моделювання туристичної подорожі, експедиції та туристичного зльоту в умовах Луганської області.
2. Підібрати картографічний матеріал для моделювання туристичної подорожі, експедиції та туристичного зльоту.
3. Розробити маршрут шкільного туристично-краєзнавчого походу I категорії складності з метою знайомства з природними об'єктами Луганської області.
4. Розробити проект проведення наукової експедиції по Луганській області.
5. Змоделювати обласний туристичний зліт, передбачивши проведення змагань (туристичне багатоборство, спортивне орієнтування) та конкурси.

Завдання для самостійного опрацювання

1. Розробити сценарій проведення конкурсу “Туристичної пісні” (авторської).

Література

Основна

1. Верба И А. Туризм в школе / И.А. Верба. - М.: Физ. и спорт, 1993.- 198 с.
2. Квартальнеє В.А. Теория и практика туризма: Уч. пособие для вузов / В А. Квартальнеє. - М.: Физкультура и спорт, 2003. - 672 с.
3. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні /В.Ф. Кияк. - Чернівці: Книги ХХІ ст., 2003. - 300с.
4. Крачило Н.П. География туризма: Учебное пособие / Н.П. Крачило. - К.: Вища школа, 1997. - 208с.
5. Курилова В.И. Туризм: Учебное пособие / В.И. Курилова. - М.: Просвещение, 1998. - 224с.
6. Ю.Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П.Пангелов. - Київ: Академвидав, 2010. - 248с.
7. Правила проведення туристських походів, експедицій і екскурсій з учнівською та студентською молоддю України / Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. - Вип. 2. - К., 1994.
8. Сборник официальных документов по детско-юношескому туризму, краеведению и организации отдыха детей и молодежи / Сост. Ю.С. Константинов. - М.: ЦЦТЮТ ТУРРФ, 1999.
9. Щур Ю.В., Дмитрук О.Ю. Спортивно-оздоровчий туризм. Навчальний посібник / Ю.В. Щур, О.Ю. Дмитрук. - К.: Альтерпрес, 2003. - 232 с.

Додаткова

1. Бардин К.Б. Азбука туризма/ К.Б. Бардин. - М.: Просвещение, 1973. - 174 с.
2. Берман А.Е. Юный турист / А.Е. Берман. - М.: Финансы и статистика, 1977. - 11с.
3. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма: Справочник / И.В.

- Зорин, В.А. Квартальнов. - М.: ФиС, 2001.
1999. Кодьші З.Н. Соревнования туристов / З.Н. Кодьш. - М.: ФиС, - 100 с.
4. Костриця М.Ю. Туристський похід вихідного дня / М.Ю. Костриця. - К.: Здоров'я, 1989. - 79 с.
5. Осипова О.Я. Транспортнеє обслуживание туристів: Уч.пособие / О Я. Осипова. - М.: Академия, 2004. - 368 с.
6. Спортивний туризм. Правила змагань. - К.: , 2002.
7. Туристськими стежками: Довідник юного туриста. - К.: Молодь, 1986. - 327 с.
2000. Федорченко В.К., Мініч І.М. Туристичний словник-довідник: навчальний посібник / В.К. Федорченко, І.М. Мініч. - К.: Дніпро, - 155 с.

КРАЄЗНАВЧО ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ МИКОЛАЇВЩИНИ

Мета: ознайомитись з суттю комунарської педагогіки І.П.Іванова, особливостями методики колективної творчої діяльності; видами, технологій та методики підготовки і проведення колективних творчих справ, вміти планувати різноманітні за цільовим спрямування виховні заходи, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей, їхні інтереси та можливості.

Запитання для самоперевірки

1. Поняття краєзнавства.
2. Особливості вивчення краєзнавства у початковій школі.
3. Туристичні об'єкти Миколаївщини.

Завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал.
2. Виписати у словник поняття краєзнавство, народознавство.
3. Скласти бібліографічний список літератури про рідний край, скориставшись тематичним каталогом у бібліотеці.
4. Познайомитися зі сайтом «Миколаївщина туристична».
5. Підготувати перелік туристичних об'єктів Миколаївщини.
6. Підготувати інформацію про один з туристичних маршрутів.

Література

1. Борисов, Г. В. Очень малое собрание сочинений : сборник поэзии / Г. В. Борисов. - Николаев : Илион, 2015. - 176 с.
2. Венгер, М. Микола Коваль / М. Венгер ; авт. передм. І. Б. Марцінковський. - Миколаїв : Видавець П.М. Шамрай, 2014. - 112 с.
3. Вербец, А. Из ночи в ночь : драматические произведения / А. Вербец ; худож. Л. В. Николаева. - Николаев : Издатель Ирина Гудым, 2015. - 504 с. : ил.
4. Гавва, Г. І. Дарунок : лірика / Г. І. Гавва. - Миколаїв : Іліон, 2015. - 56 с.
5. Губская, Т. Н. Николаевский некрополь: страницы истории / Т. Н. Губская. - Миколаїв : Видавець ПП Гудим І.О., 2014. - 56 с. : ил.
6. Гулько, Л.П. Миколаївська громадянська друкарня : історико-бібліографічні нариси / Л. П. Гулько. - Миколаїв : Видавець Ірина Гудим, 2014. - 244 с. : іл.
7. Живлюща сила Ємигії : літературна антологія Миколаївщини / ред. В. І. Шуляр ; упор.: І. Ю. Береза, П. М. Водяна, В. І. Марущак. - Миколаїв : Іліон, 2014. - 412 с.
8. Качурин, В. Т. Океан впадает в небо / В. Т. Качурин. - Николаев : Издатель Лев Траспов, 2014. - 200 с. : ил.
9. Кустова, С. Кинбурнская светопись / С. Кустова ; пер. на англ. С. Кустова. - К. : Геопринт, 2015. - 324 с. : фот. - на рус. и англ. языках.
10. Марущак В. І. Ярмарок сміху / В. І. Марущак ; худож. Л. Ніколаєва. - Миколаїв : Шамрай, 2014. - 64 с. : іл.
11. Сорочан, А. Н. Их имена на карте города : сборник очерков / А. Н. Сорочан. - Николаев : РАЛ-полиграфия, 2015. - 436 с.

12. Валерий Карнаух. - Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2015. - 108 с. : фот. - (Легендарные имена).
13. Впечатления моей жизни. Из воспоминаний директора Николаевской обсерватории Б.П. Остащенко-Кудрявцева (1876-1956) / ред. Ж. А. Пожалова. - Николаев : Издатель Торубара В.В., 2014. - 100 с.
14. Горбуров Е. Г. Знаки как символы эпохи: о знаках, жетонах и медалях, связанных с историей Николаева / Е. Г. Горбуров. - Николаев : Шамрай П.Н., 2014. - 200 с. : фот., цв. ил., ил.
15. Горбуров Е. Г. Истории для истории : Очерки об исторических событиях, о Николаевской земле и ее людях. Кн. 2 / Е. Г. Горбуров, К. Е. Горбуров. - Николаев : Издательство ПО «Шамрай», 2015. - 256 с. : фот.
16. Гребенников В. Б. Кургани Миколаївщини / В. Б. Гребенников. - Миколаїв : Іліон, 2014. - 84 с. : іл. - (Південна бібліотека).
17. Завялова И. А. Ароматы снадобья : Сказки для детей и веселых добрых взрослых / И. А. Завялова. - Николаев : ФЛП Швець В.Д., 2015. - 120 с.
18. Король Г. І. Вір мені : вірші / Г. І. Король. - Миколаїв : ФОП Швець В.Д., 2014. - 116 с.
19. Крючков Ю. С. Удар под водой : записки о жизни и творчестве / Ю. С. Крючков. - Николаев : Торубара В.В., 2014. - 268 с. : ил., фото.
20. Николаев Н. И. Просопография Ольвии Понтийской в V в. до н.э. - I в. н.э. / Н. И. Николаев. - К. : Издатель Олег Филюк, 2014. - 316 с.
21. Певзнер Е. Г. Надежда : стихи / Е. Г. Певзнер. - Николаев: ФЛП Швець В.Д., 2014. - 48 с.
22. Певзнер Е. Г. Судьба: стихи / Е. Г. Певзнер. - Николаев: ФЛП Швець В.Д., 2014. - 52 с.
23. Поэзия : сборник поэзии. Вып. 4 / ред. В. Г. Чебанов. - Николаев : Стапель, 2015. - 208 с.
24. Пучков В. Ю. Год Бычка : стихи разных лет / В. Ю. Пучков. - Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2015. - 64 с. : порт.
25. Федоровский В. А. Пьесы-сказки / Владимир Федоровский. - Николаев : Илион, 2015.-40 с.
26. Шевченківський енциклопедичний словник Миколаївщини : 200-літтю від дня народження Тараса Шевченка присвячується / ред. І. Б. Марцінковський [та ін.]. - Миколаїв : НУК, 2014. - 564 с. : іл. - (Шевченкіана Миколаївщини).

Інтернет-ресурси

1. Миколаївський обласний центр туризму – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nikturcentr.mkstat.net/>
2. Краеведение [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/99357/>
3. Педагогічне краєзнавство – Головна сторінка [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://kraeznavstvo.at.ua>
4. Краєзнавство[Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://laginlib.org.ua/>
5. Краєзнавство у Миколаївській області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.museum.mk.ua/>
6. Миколаївщина туристична. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mykolaiv-rda.lviv.ua>
7. Туристичні принади Миколаївщини. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tyzhden.ua>

Практичне заняття 12, 13

ВИВЧЕННЯ РОСЛИННОГО І ТВАРИННОГО СВІТУ КРАЮ.

ЗБІР ГЕРБАРІЮ.

Запитання для самоперевірки

1. Особливості вивчення рослинного і тваринного світу краю.
2. Рослини та тварини Червоної книги.
3. Рослини ендеміки.
4. Отруйні рослини.

Завдання

1. Виділити природні особливості рідного краю.
2. Виписати у словник поняття з теми.
3. Розповісти про унікальних представників флори і фауни регіону. Природа Чорноморського узбережжя.
4. Флора і фауна національного природного парку «Білобережжя Святослава» (Кінбурнська коса). («Рабинська дача» – державний заповідник національного значення, історико-археологічний заповідник «Ольвія», Регіональний ландшафтний парк Тилігульський, Острів Березань, Регіональний ландшафтний парк «Приінгульський», Національний природний парк «Бузький Гард»).
5. Рослинний і тваринний світ. Мешканці водойм. Типові для регіону рослинні та тваринні угруповання.
6. Червона книга Миколаївської області. Природоохоронні об'єкти.
7. Екскурсія до Волоської коси або історико-археологічний заповідник «Ольвія».

Завдання для самостійного опрацювання

1. Опис типових рослинних та тваринних угруповань.

Зразок опису типових рослинних угруповань

Мета роботи: описати типові для Одеської області рослинні співтовариства.

Завдання роботи: виділити типові рослинні угруповання, описати видовий склад рослин і умови їхнього існування.

Прилади та матеріали: план або карта досліджуваної території, папір і гербарна сітка, етикетки, невелика лопатка або широкий ніж, польовий щоденник.

Підготовчий етап: необхідно згадати, що таке природний комплекс, які компоненти утворюють природний комплекс, роль рослинності в природному комплексі.

Порядок виконання роботи.

Слід виділити на території, що вивчається типові, тобто широко поширені і які відповідають сучасним умовам клімату і рельєфу рослинні угруповання й описати їх. Необхідно визначити зібрані для гербарію рослини. Знати характерні, переважаючі види рослин в деревному, чагарникових і трав'янистих ярусах. Скласти приблизний список рослинних угруповань, якими харчуються тварини; описати цих тварин (систематичне положення, зовнішній вигляд, спосіб життя, звички, де зустрічається ця тварина).

Складання гербарію.

Треба запаситися папером. Для цього придатні старі газети, які розрізають на четвертинки, кожна складається навпіл. Для кожного примірника рослини повинна бути заготовлена етикетка, на якій вказані: номер зразка, дата збору, тип рослинності (луки, ліс, болото і т.п.), опис зовнішнього вигляду рослини, стан розвитку рослини (гарний, середній, пригнічений).

Папка для гербарію повинна бути з картону, трохи більшого розміру, ніж папір, і з зав'язками .

Рослини збираються, бажано в квітучому стані, з коренем й верхньою його частиною. Землю з кореня необхідно обережно струсити. Укладати рослини слід на місці збору, обережно розправляючи листя і квіти.

Якщо рослини більше гербарного листа, то вона поділяється на дві частини і укладається на лист. При складанні гербарію дерев і чагарників

збираються тільки гілки з листям і суцвіттями. Кожен гербарний лист із зразком нумерується. Збір гербарію можна доповнити фотографіями рослин, зробленими в природних умовах зростання безпосередньо перед збором.

Зібраний матеріал у той же день закладається під пресс або до гербарної сітки, і кожен лист з рослиною перекладається одним-двома аркушами паперу. Поки рослини не висохнуть, необхідно щодня міняти вкладені пусті аркуші паперу, не чіпаючи листів з рослинами.

У польовому щоденнику записується адреса точки збору рослини, вказується номер рослини за гербарієм, і описуються умови його зростання за планом:

а) Рельєф.

б) Кліматичні умови (описуються один раз для всіх зібраних рослин, якщо збір проводиться в один день).

в) Як впливають на ріст і розвиток рослини – сусіди (пригнічують або сприяють росту і розмноженню, ніяк не впливають і т.д.)

Після опису всіх типових рослин для цього угруповання в польовий щоденник записуються висновки, в яких визначаються загальні риси росту і розвитку рослин в умовах даного клімату і рельєфу.

Оформлення звітних матеріалів.

В результаті виконання роботи в студентів повинен бути гербарій типових рослин з етикетками, план місцевості, що вивчається з нанесеними точками збору рослин, польовий щоденник з описами рослин і висновками.

Література.

1. «Атлас ботаніки»/ Харків: «Ранок», 2005. – 96с.
2. «Ботаніка. Систематика рослин» Комарницький М. А., Кудряшов Л. В., Уранов А. А. – Москва: «Просвіта», 1975. – 608с.
3. «Визначник вищих рослин України» Доброчаєва Н. М., Котов М. І., Прокудін Ю.М та ін. – Київ: «Наук. Думка», 1987. – 548с.

4. «Географічний атлас Одеської області»// Київ: «Мапа». – 20с.
5. «Дослідницька робота школярів з біології» Панченко С. М., Тихенко Л. В. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 368с.
6. «Занимательная картография» Куприн А.М. – Москва, «Просвещение», 1989.
7. «Занимательно об ориентировании» Куприн А.М. – Москва, «Просвещение», 1980.
8. «Занимательная химия» Леенсон И.А. – Москва, «Дрофа», 1996.
9. Индикаторы. Т.1.Перевод с англ. – М: «Мир», 1976, стр.12-16 (1,2,3)
- 10.Химическая энциклопедия, том 2, изд. – Москва: «Советская энциклопедия», 1990. – стр. 227-230.
- 11.«Лишайники – індикатори чистоти атмосфери» Кригін А.Ю. // «Біологія в школі», №3, 1998.
12. Сборник экологических заданий, деловых игр, лабораторный и полевой экопрактикумы. Игольницына Л.М. – издательство Иркутского университета, 1997.
13. «Шкільний визначник рослин» Єлін Ю. А., Івченко С. І., Оляницька Л. П. – Київ: Рад. Школа, 1977.
14. «Формирование здорового образа жизни. Практические работы» Жданова Ю.В., Назаренко В.И. - «Биология в школе», №2, 2004.
15. Химия без формул или знакомые незнакомцы. Карцова А.А. – Санкт-Петербург «Азбука-классика», «Аквалон», 2005.

Практичне заняття 14

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ І ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА

Мета: набути знань про вікові особливості розвитку учнів та можливості їх використання в плануванні ТКР.

Теоретичні відомості

Успішне вивчення географії на уроках та ефективне проведення позакласних заходів залежать від урахування психологічних особливостей школярів на всіх етапах навчання, а також їх вікових особливостей, які зумовлюють застосування певних прийомів, форм та засобів навчання. Безумовно, кожний віковий етап розвитку учня - це важливий щабель у формуванні особистості в індивідуально-психічному та суспільному аспектах. З огляду на це необхідно враховувати вікові особливості кожного періоду розвитку дитини в процесі організації позакласної роботи з географії.

Навчання географії й, отже, організація позакласної роботи охоплює дітей переважно середнього та старшого шкільного віку. Молодших школярів позакласна робота з географії охоплює лише частково, хоч початкові знання про природу, господарство й населення свого краю учні отримують у 2-му класі на уроках читання, у 3-му класі під час вивчення дисципліни «Природознавство». У 6-му класі учні ознайомлюються з географією. Саме на цьому етапі діти засвоюють поняття «рідний край» та «батьківщина».

У молодшому шкільному віці ще складно говорити про профорієнтаційну роботу, насамперед важливо сформувати пізнавальний інтерес до предмета за допомогою ігрових прийомів, уявних подорожей, цікавих розповідей. Туристичні форми роботи мають бути необтяжливими, щоб не знизити рівень сприйняття школярів. Переважно це прогулянки та екскурсії. Маршрути на навчальних стежках для дітей молодшого шкільного віку скорочують, більшу увагу приділяють найцікавішим фактам і відомостям. Але при цьому не слід забувати, що учні - це вже не малята, а окремі особистості.

Середній етап загальноосвітньої школи охоплює учнів 7 - 9-х класів і належить до раннього підліткового віку. Цей період називають перехідним у фізичному, психічному, соціальному відношеннях. У цьому віці пізнавальні й соціальні мотиви навчання розвиваються в єдності.

Навчання для підлітків - це основний вид діяльності, тому від успішності підлітків залежить їх психологічний стан. Переваги цього віку полягають у готовності самостійно обирати цікаві предмети, а також підвищеному синтезуванню тих чи інших сторін навчання. Значна перевага цього віку полягає в готовності підлітків до всіх видів навчальної діяльності, які роблять їх дорослими у власних очах.

У цьому віці розвивається стійкий інтерес до діяльності, до всього цікавого, значного, має місце прагнення підлітків знати все докладно, вирішувати питання самостійно. У підлітковому віці починають формуватися професійні інтереси і диференційоване ставлення до навчальних предметів як до

«потрібних», «цікавих» з одного боку і «непотрібних», «неважливих» з іншого.

Для підліткового віку характерний перехід від предметного світосприйняття до розвитку більш складних форм мислення у зв'язку із засвоєнням абстрактного матеріалу, загальних понять, теорій, закономірностей.

Для учнів середнього шкільного віку доцільно застосовувати вправи, спрямовані на формування вміння обговорювати певні події, факти, дискутувати з приводу почутого. У них інтенсивно розвивається довільна логічна пам'ять, зростає вміння логічно обробляти матеріал для навмисного запам'ятовування.

Старший шкільний вік характеризує учнів як уже дорослих, сформованих особистостей, здатних до здійснення самостійних досліджень, вироблення власних міркувань і поглядів. Діти в цьому віці здатні аналітично осмислювати інформацію, робити логічні висновки, тому необхідно планувати такі форми позакласної роботи, які дадуть учням можливість поглибити знання шляхом самостійних пошуків, спільних дискусій, дозволять застосувати теоретичні знання на практиці. Дітей старшого шкільного віку можна залучати до дослідної (фондова робота, дослідження музейних предметів, комплектація фондів) та експозиційної (проведення екскурсій, лекцій тощо) роботи шкільного музею, планування та проведення екскурсій навчальною стежкою та до інших форм позакласної роботи, які потребують високого ступеня відповідальності.

Беручи до уваги вікові особливості школярів, необхідно:

- розраховувати обсяг роботи для кожного учня, визначати приблизні строки виконання;
- оцінювати психологічну сумісність дітей під час виконання будь-якої спільної діяльності;
- уникати нав'язування будь-якої діяльності, навіть такої, що здається вчителю цікавою і корисною;
- виключати наказовий тон;
- надавати дітям більше самостійності, довіряти їм і в такий спосіб стимулювати розвиток почуття відповідальності;
- давати відповідну оцінку діяльності учнів, багаторазово обдумувати способи й засоби заохочення і покарання щодо конкретного учня;
- уживати заходи морального виховання;
- привертати увагу такими фразами: «Необхідно відзначити...», «Цікавий той факт, що...», «Зверніть увагу на те, що...»;
- прислуховуватися до думок дітей, зважати на їх інтереси й відносини;
- виключати з ужитку різкі судження про самих дітей і їх вчинки, пристрасті.

Завдання

1. Підготувати творчим колективом розширений опис проблемної ситуації, яка може виникнути, коли вчитель не враховує вікові та психологічні особливості дітей, залучених до ТКР. За потреби навести приклад із власного досвіду.

2. Проаналізувати проблемну ситуацію. Зробити висновки про причини та наслідки, а також про шляхи розв'язання виниклого конфлікту. Висновки подати

в письмовій формі.

3. Показати проблемну ситуацію творчим колективом у ролях, проаналізувати ситуації, розкриті іншими творчими колективами.

Запитання для самоперевірки

1. Чому необхідно враховувати вікові особливості дитини під час організації ТКР?
2. Чому підлітковий вік називають перехідним? Яке значення він має для освіти в цілому та для організації ТКР?

Практичне заняття 15

ПЕРІОДИЧНІ ФОРМИ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ. ПЛАНУВАННЯ Й ОБЛІК РОБОТИ ГУРТКІВ ГЕОГРАФІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Мета: набути практичних навичок планування навчальної роботи, зокрема окремого виду ТКР на прикладі географічного гуртка.

Теоретичні відомості

Гурток - це періодична форма позакласної роботи з відносно постійним складом учасників, що має на меті поглиблення знань із географії, удосконалення вмій і навичок учнів, практичне застосування ними теоретичних відомостей, підвищення їх інтересу до предмета й професійну орієнтацію. Незалежно від основного призначення гуртка ставлять такі загальні вимоги до організації його роботи: актуальність тематики; зв'язок із навчальною програмою; відповідність тематики віку учнів, їх інтересам і вподобанням. Тільки за умови виконання таких вимог відбувається успішне засвоєння та поглиблення знань, отриманих на уроках з географії.

На першому етапі організації гуртка вчитель обирає напрям роботи відповідно до навчальної програми й актуальних питань сучасної науки, планує склад учасників та визначає можливість роботи за обраним напрямком (доступність навчального матеріалу, наявність у населеному пункті фахівців із певної проблематики, фінансове забезпечення школи та дітей тощо). Після оцінки можливості реалізації задуму вчитель переходить до планування роботи гуртка та узгодження його з керівництвом. Назва гуртка повинна відображати основний напрям його роботи.

Діяльність гуртка планують на два роки: протягом першого року учні ознайомлюються з напрямком, здійснюють екскурсії, вчать самостійно працювати з джерелами інформації, протягом другого - застосовують набуті навички на практиці. Заняття гуртка не регламентовані навчальною програмою, але мають бути пов'язані з пройденим матеріалом, щоб можна було уникнути «білих плям» під час опрацювання певних тем, та майбутніх повторів у процесі роботи на уроках.

Планування та організація діяльності гуртка містить два етапи. На першому етапі вчитель здійснює календарне й тематичне планування гуртка, де визначає напрям роботи, мету, завдання та результати, що мають бути отримані наприкінці першого та другого років роботи. Календарне планування включає розклад усіх заходів за конкретними датами, у тому числі виїзних екскурсій, експедицій та походів. Під час планування доцільно скласти попередній список методичної літератури, необхідної в процесі проведення занять гуртка: журнал обліку занять, анкети, питальники, паспорти об'єктів, маршрутні листи тощо. Остаточні календарний і тематичний плани вчитель узгоджує з керівництвом школи й розпочинає розробку конкретних занять і заходів (табл. 1).

Таблиця 1. Типовий план-графік роботи гуртка

Дата	Загальна тема	Тема заняття	Стислий зміст, мета заняття	Форма заохочення

Прикладом географічних гуртків можуть служити туристичні, краєзнавчі гуртки, країнознавчі студії, гуртки зі спортивного орієнтування, економіко-географічні гуртки тощо. Напрямок діяльності гуртка має бути визначений на першому етапі, але протягом двох років роботи тематику занять можна суттєво корегувати відповідно до реальних уподобань учнів, їх здатності засвоювати матеріал та здійснювати самостійні дослідження.

На другому етапі вчитель розробляє конкретні заняття й заходи, планує екскурсії та походи, виїзні форми роботи, роботу на екологічних стежках тощо. При цьому він складає плани у вигляді плану.

Бланк плану позакласного заняття

Тема заняття.

Мета заняття (навчальна, розвивальна, виховна).

Завдання заняття.

Методи:

- словесні (розповідь, бесіда, пояснення, лекція, інструктаж тощо);
- наочні (демонстрація предметів, явищ, посібників тощо);
- практичні (практична робота, навчальні вправи, ігрові вправи, лабораторні досліди, екскурсія, похід тощо);

Тип заняття (засвоєння нових знань, умінь та навичок; формування практичних умінь та навичок; застосування вмінь та навичок; узагальнення; комбінований).

Форма заняття: індивідуальне, групове, фронтальне.

Обладнання: таблиці, плакати, саморобні посібники, схеми, моделі, роздатковий матеріал, Демонстраційний матеріал, діаграми, література тощо.

Хід заняття (його структура)

1. Вступна частина

- повідомлення теми та мети заняття, очікуваних результатів;
- актуалізація опорних знань;
- мотивація навчальної діяльності гуртківців.

2. Основна частина:

- висвітлення керівником матеріалу нової теми;
- оволодіння новими теоретичними знаннями, ознайомлення з термінами, способами практичних дій;

· залучення учнів до самостійного осмислення нового матеріалу, самостійна робота учнів;

· підведення гуртківців до узагальнень, висновків.

3. Заключна частина:

· обґрунтування гуртківцями можливості використання отриманих знань, умінь, навичок;

· загальний підсумок заняття із зазначенням його позитивних та негативних моментів;

· повідомлення завдань на наступне заняття;

· рекомендована література.

Висновки уроку. Домашнє завдання

Титульний лист конспекту занять.

Конспекти занять

2016/2017 н.р.

Заклад - районний центр дитячої та юнацької творчості Миколаївської районної ради Миколаївської області

Гурток -

Рівень навчання -

Рік навчання -

Керівник гуртка -

Крім того, вчитель готує додаткову (допоміжну) методичну літературу - перелік установ, залучених до гурткової роботи, із зазначенням адрес, часу роботи, даних про контактних осіб (указує, наприклад, час роботи історичного музею, телефон адміністрації, вартість квитка тощо). Далі він уточнює та доповнює план, узгоджує зміни в організації роботи гуртка. Під час організації гуртків необхідно, щоб учні чітко визначили мету занять гуртка, зрозуміли свою роль у його роботі, щоб кожен член гуртка знав власні завдання.

У ході роботи потрібно здійснювати аналіз кожного заняття, а саме визначати ступінь досягнення поставленої мети й рівень виконання окремих завдань, корегувати окремі теми й хід занять відповідно до реальної ситуації,

розподіляти ролі та обов'язки між учнями, оперативно реагувати на допущені помилки, недоліки, конфліктні ситуації, зміни в графіку навчання тощо.

Наприкінці кожного звітного року необхідно здійснювати розширений аналіз роботи гуртка з метою визначення його доцільності та ефективності.

Завдання

1. Скласти календарний план роботи гуртка з розрахунку два заняття на тиждень з урахуванням шкільних канікул (тематику роботи й назву гуртка вибрати самостійно) за формою (табл. 2).
2. Розробити демонстраційне заняття гуртка за обраною темою.
3. Провести демонстраційне заняття (із застосуванням наочності).
4. Розробити структуру й статут шкільного географічного товариства.
5. Визначити напрямки роботи товариства. Скласти календарний план роботи.

Таблиця 2. Календарний план роботи гуртка

Дата	Тема	Форма роботи	Клас	Форма заохочення

Запитання для самоперевірки

1. Що таке гурток? Які особливості відрізняють його від географічного товариства?
2. Які чинники визначають ефективність роботи гуртка?
3. З якою метою здійснюють планування гуртка?

Практичне заняття 16

НАВЧАЛЬНА СТЕЖКА

Мета: ознайомитися з теоретичними засадами розробки навчальної стежки та методами роботи на ній.

Теоретичні відомості

Концепція національного виховання передбачає поглиблення теоретичних і практичних аспектів народознавства та всебічний розвиток знань про окремі характеристики територіально-господарського комплексу локального рівня шляхом запровадження краєзнавчих форм навчання та виховання. Особливу краєзнавчу форму позакласної роботи становить робота на навчальній стежці.

Роботу на навчальній стежці можна здійснювати за двома головними напрямками: перший є дуже складний і кропіткий, адже включає організацію (створення) маршруту, облаштування стежки на місцевості та проведення постійної (систематичної) екскурсійної роботи; другий - більш простий - це відвідування існуючої стежки й прослуховування екскурсійного матеріалу.

У загальному розумінні навчальна стежка - це продуманий, розмічений маршрут екскурсії в природу, під час відвідування якого вчитель веде розповідь про певні об'єкти і явища. За тематикою розрізняють комплексні та тематичні стежки. Яскравим прикладом тематичної стежки може бути екологічна стежка.

Мета навчальної стежки - це насамперед освіта (екологічна, краєзнавча), виховання та пропаганда вивчення й охорони природи. Крім того, навчальна стежка передбачає активне пересування місцевістю з природними ландшафтами, тому сприяє оздоровленню та фізичному вихованню учнів.

Створення стежки становить складний процес, здійснюваний за нижченаведеними правилами. Підготовка стежки включає розробку маршруту, підготовку картографічних матеріалів та узгодження проекту стежки із землевласником (юридичною особою - власником або орендарем землі, де заплановано створити стежку, - міськрадою, сільрадою, акціонерним товариством тощо).

Маршрут має бути доступний (зручність транспортного під'їзду, близькість та ін.), естетично привабливий та інформаційно насичений. Екскурсійними об'єктами при цьому можуть бути об'єкти живої й неживої природи, що унаочнюють розповідь і дають уявлення про типові та унікальні ландшафти місцевості, особливості їх функціонування та необхідність охорони.

Найважливіший етап створення стежки - прийняття офіційного документа, який дає право на її організацію та визначає порядок користування, - рішення міської або сільської ради, відомчої організації тощо, затвердженого відповідними підписами та печатками.

У результаті на кожну створену екологічну стежку складають паспорт за відповідною формою (табл. 8).

Таблиця 8. Паспорт навчальної стежки

№	Рубрика	Опис
1	Географічне положення	
2	Проїзд	
3	Землекористування	
4	Рішення про створення стежки	
5	Значення стежки	
6	Стислий опис маршруту	
7	Історичні відомості про навколишнє середовище	
8	Опис об'єктів показу на маршруті	
9	Стан стежки	
10	Режим використання	
11	Заходи для облаштування або маркування стежки	
12	Організація (особа), яка здійснює охорону маршруту	
13	Організація-шеф	
14	Розробник маршруту	
15	Додатки	а) картосхема маршруту; б) докладний опис об'єктів
16	Підписи	Консультанти Науковий керівник

Після узгодження маршруту із землевласником складають картосхему маршруту й путівник, що містить перелік об'єктів показу в логічній послідовності огляду та їх опис (у тому числі фотографії або графічні ескізи).

Під керівництвом фахівця-консультанта заздалегідь досліджують стежку з метою виявлення цікавих об'єктів показу, місць установа інформаційних щитів, обладнання демонстраційних та навчальних майданчиків тощо.

На наступному етапі відбувається обладнання стежки: маркування маршруту; встановлення інформаційних щитів; рекреаційне оформлення - установа лав або їх аналогів; розчистка дороги або місцевості, де прокладають стежку; прибирання сторонніх неестетичних предметів. Оформлення оглядових майданчиків передбачає висадження рідкісних або лікарських рослин, створення ландшафтної композиції тощо. Улаштування навчального майданчика має на меті створення умов для навчання на маршруті - орієнтування, здійснення спостережень, виконання завдань природоохоронного характеру тощо.

На остаточному етапі відбувається підготовка екскурсиводів - ними можуть бути учні старшого шкільного віку, які брали участь у створенні стежки, або сам учитель. Під час проведення екскурсії бажано

використовувати «портфель екскурсовода» - допоміжні матеріали, що доповнюють текст повідомлення на маршруті.

Завдання

1. Створити картографічну основу для розробки маршруту стежки. Для цього збільшити та розмножити топографічну карту Дніпропетровської області (обраної ділянки). На топографічну основу нанести головні об'єкти, що служать для розкриття теми, початок і кінець маршруту, місця для облаштування дослідних майданчиків. Розбити весь маршрут на окремі ділянки, визначити й нанести на топографічну основу зупинки та місця відпочинку.

2. Скласти паспорти кожного об'єкта показу.

3. Розробити ескізи попереджувальних та інформаційних щитів та плакатів.

4. Розробити пакет допоміжних документів і матеріалів: картосхем, фотокарток, зарисовок, що більш докладно розкриють зміст теми.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке навчальна стежка? Які ви знаєте існуючі екологічні стежки в Україні та регіоні?

2. Для чого потрібно складати паспорт кожного об'єкта?

3. Яку роль відіграє топографічна основа у створенні стежки?

Практичне заняття 17

ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Мета: ознайомитися з методичними засадами організації та функціонування шкільного краєзнавчого музею.

Теоретичні відомості

Шкільний музей - це форма позакласної навчальної діяльності, що дозволяє вести експозиційну роботу, сутність якої полягає в проведенні екскурсій, лекцій, бесід тощо на основі спланованої, логічно обґрунтованої виставки. При цьому експозиційну роботу здійснюють самі учні під керівництвом учителя, забезпечуючи спадкоємність поколінь школярів - учорашні слухачі вже сьогодні можуть залучитися до пошукової роботи. Фондова робота передбачає комплектування фондів - пошук, відбір, передачу та обмін музейних предметів, дослідження музейних предметів, їх зберігання.

Шкільний краєзнавчий музей створюють на базі шкільного кабінету географії на основі зібраної учнями та вчителями колекції. Структура, методи роботи й наповнення шкільних краєзнавчих музеїв зумовлені особливостями учнівського колективу, інтересами, здібностями, потребами, віково-психологічними особливостями дітей. Відповідно розвиваються і напрямки діяльності шкільних музеїв: пошуково-дослідний; фондівий (комплектація фондів, їх облік, дослідження); експозиційний; пам'ятко-охоронний; просвітницько-інформаційний; навчальний; суспільно корисний.

Пошуково-дослідний напрям діяльності полягає в активному вивченні історії та природи краю, проведенні експедиційних досліджень, складанні анкет і опитуванні населення, вивченні історичних джерел з метою пошуку музейних предметів та їх дослідження. Він служить підґрунтям для подальшої фондової роботи - комплектування фонду (відбір музейних предметів, їх реєстрація, облік, формування головного фонду, зберігання й транспортування, подальше вивчення, формування допоміжного та обмінного фондів). Експозиційна робота включає розробку концепції музею, тематичної структури й тематично- експозиційного плану, оформлення виставок і подальшу реалізацію просвітницько-інформаційного та навчального напрямків - проведення екскурсій, лекцій, тематичних вечорів, свят та інших видів занять. Пам'ятко-охоронний напрям передбачає дослідження рухомих і нерухомих пам'яток історії та культури, визначення їх суспільної ролі та розробку рекомендацій щодо їх збереження та використання в рекреаційній і освітній сферах. До цього напрямку належить просвітницька діяльність, спрямована на роз'яснення важливості збереження матеріальної та духовної спадщини краю, виховання поваги до власної історії та культури. Суспільно корисний напрям - це прояв культурологічної діяльності (участь у діяльності громадських краєзнавчих організацій, проведення вечорів, днів відчинених дверей тощо). Перераховані напрямки роботи передбачають застосування активних форм та методів музейної діяльності як провідної форми освітньо-виховного процесу.

Створення музею та розробка його концепції відбувається за

ініціативою педагогічних працівників за підтримки голови навчального закладу. Комплектування, пошуково-дослідну, фондову, експозиційну та просвітницьку роботу здійснюють учні з допомогою вчителя (наукового керівника). Права і повноваження навчального закладу та організаторів музею прописано в Положенні про шкільний музей (дод. 1).

Таким чином, шкільний музей є важлива форма позакласної роботи з географії та історії краю, адже передбачає не лише проведення на його базі різних видів занять, але й тривалий процес наповнення та зберігання фондів, підготовки екскурсій, а отже, залучення школярів до музейної, краєзнавчої та громадської діяльності. Зазвичай процес функціонування музею включає складання програм роботи гуртків на базі музею. Головні завдання діяльності шкільного музею як позакласної форми роботи - це ознайомлення школярів із формами музейної діяльності, історією музейної справи у світі, Україні та своєму краї, систематизація знань учнів про рідний край, вироблення в них навичок фондової, експозиційної та організаційно-масової роботи, залучення до громадського життя краю.

Завдання

1. Визначити галузь і тематику шкільного музею. Скласти перелік бажаних експонатів відповідно до обраної теми.
2. Спроекувати експозицію в логічній послідовності за обраною тематикою (за хронологією, країнами, сферами громадського життя тощо).
3. Скласти перелік предметів шкільного кабінету географії.
4. Створити експозицію кабінету в логічній послідовності. Розробити кошторис обладнання.
5. Обґрунтувати вибрану тему та створену експозицію. Зробити висновок про ефективність роботи кабінету й музею як форм туристично-краєзнавчої діяльності.
6. Розробити календарний і тематичний плани занять гуртка, що функціонує на базі музею, де відобразити лекційну, пошукову, фондову, експозиційну та екскурсійну діяльність із розрахунку на три роки навчання.
7. Розробити експозиційно-просвітницький захід (екскурсія, лекція, бесіда, свято, тематичний вечір) на базі музею за типовим планом позакласного заняття.
8. Підготуватися до захисту сценарію заходу

Запитання для самоперевірки

1. Що являє собою шкільний краєзнавчий музей? Яке місце він займає в ієрархії музейних закладів України?
2. Який документ визначає основи створення шкільного музею?
3. Яку роботу можна здійснювати на базі шкільного музею?

Додаток 1

Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України

1. Загальні положення

1.1. Музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України (далі - музей), як складова системи

навчально-виховної роботи, створюється з метою залучення учнівської та студентської молоді (далі - молодь) до вивчення і збереження історико-культурної спадщини українського народу, формування освіченої розвиненої особистості та сприяння вихованню у неї патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу.

1.2. Музей може співпрацювати з державними, науковими та іншими зацікавленими закладами та установами, а також громадськими організаціями.

1.3. Музей у своїй діяльності керується Законом України «Про музеї та музейну справу», Постановою Кабінету Міністрів України від 20.07. 2000 № 1147 «Про затвердження Положення про Музейний фонд України», нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і туризму України з питань діяльності музеїв, цим Положенням, а також окремим положенням про музей, затвердженим керівником навчального закладу.

Оригінальні пам'ятки історії, культури і природи, що мають наукову, історичну, художню чи іншу культурну цінність і зберігаються в фондах музею, входять до складу Музейного фонду України, підлягають обліку в установленому порядку.

1.4. Це положення поширюється на музеї, що діють при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України за умови, якщо вони не є юридичними особами.

2. Основні завдання музею

2.1. Основними завданнями музею є:

- залучення молоді до пошукової, краєзнавчої, науково-дослідної, художньо-естетичної та природоохоронної роботи;
- формування в молоді соціально-громадського досвіду на прикладах історичного минулого України;
- розширення і поглиблення загальноосвітньої та професійної підготовки молоді засобами позакласної, позашкільної роботи;
- надання допомоги педагогічному колективу навчального закладу в упровадженні активних форм роботи з молоддю;
- залучення молоді до формування, збереження та раціонального використання Музейного фонду України;
- вивчення, охорона і пропаганда пам'яток історії, культури і природи рідного краю;
- проведення культурно-освітньої роботи серед молоді, інших верств населення.

2.2. Музей також проводить дослідну роботу відповідно до виду музею; систематично поповнює фонди музею шляхом проведення експедицій, походів, екскурсій, а також використовує інші шляхи комплектування, що не

суперечать законодавству; здійснює облік музейних предметів, забезпечує їх збереження; створює, поповнює стаціонарні експозиції та виставки; організовує та бере участь у районних, міських, обласних, всеукраїнських заходах.

3. Створення та ліквідація музею

3.1. Музей створюється за ініціативою керівника навчального закладу або педагогічного, учнівського чи студентського колективу. Створюється музей на принципах доцільності, актуальності, зацікавленості.

3.2. За своїм профілем музеї поділяються на такі види: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо.

3.3. Створення музею є, як правило, результатом цілеспрямованої систематичної, творчої пошуково-дослідної, фондової, експозиційної роботи.

Наказ щодо створення музею при навчальному закладі видається його керівником після оформлення відповідної музейної експозиції та за наявності:

- положення про музей;
- фонду музейних предметів, зібраних і зареєстрованих в інвентарній книзі оригінальних пам'яток історії, культури, природи, на основі яких побудована експозиція певного профілю;
- приміщення (окремого, ізольованого) та обладнання, які забезпечують збереження, вивчення й експонування музейних колекцій;
- експозицій, які відповідають за змістом та оформленням сучасним вимогам;
- засобів охорони та пожежної сигналізації;
- розкладу роботи музею.

Легалізація (офіційне визнання) музею здійснюється шляхом реєстрації, яка проводиться за поданням навчального закладу відповідно до Порядку обліку музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, та одержання Свідоцтва про відомчу реєстрацію музею, що додається до пункту 3 зазначеного Порядку.

3.4. Музеям, які досягли значних успіхів у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу, формуванні та збереженні Музейного фонду України, пропаганді пам'яток історії, культури та природи, присвоюється звання «Зразковий музей».

3.5. Присвоєння та підтвердження звання «Зразковий музей» проводиться Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України в порядку, визначеному в Положенні про звання «Зразковий музей».

3.6. Музей припиняє свою діяльність за рішенням керівника навчального закладу та за поданням ради музею.

4. Керівництво музеєм

4.1. Загальне керівництво діяльністю музею здійснює керівник

навчального закладу.

Для безпосереднього керівництва музеєм керівник навчального закладу, при якому діє музей, призначає відповідального з числа педагогічних працівників або керівника музею на громадських засадах (за його згодою).

У навчальних закладах системи загальної середньої освіти відповідно до Положення про навчальний кабінет загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2004 № 601 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 09.09.2004 за № 1121/9720, призначається завідувач музеєм.

4.2. Керівник навчального закладу:

- визначає відповідального за збереження музейного фонду та його поповнення;
- вирішує питання дислокації музею та режиму його роботи;
- затверджує план роботи музею;
- сприяє організації та проведенню навчальних, виховних, методичних та інших заходів на базі музею;
- застосовує заходи морального та матеріального заохочення до відповідального за роботу музею.

4.3. Робота музею організовується на принципі самоврядування.

Вищим керівним органом є рада музею. Рада музею обирається на зборах учнівського чи студентського активу музею та складається з учнів або студентів, педагогічних, науково-педагогічних працівників. Її кількісний склад визначається характером і обсягом роботи музею.

Рада музею:

- обирає голову та розподіляє обов'язки між членами ради, які очолюють групи або сектори: пошукової, фондової, експозиційної, просвітницької роботи тощо;
- вирішує питання включення до фондів музею пам'яток історії, культури і природи, які надійшли в процесі комплектування;
- обговорює та подає на затвердження плани роботи;
- заслуховує звіти про пошукову, дослідну, наукову роботу;
- організовує підготовку громадських екскурсиводів, лекторів, а також навчання активу;
- встановлює зв'язки з пошуковими загонами, гуртками, клубами та іншими творчими об'єднаннями;
- веде документацію музею (інвентарну книгу, книгу обліку проведення екскурсій, навчальних занять, масових заходів, акти прийому/видачі експонатів, плани роботи тощо); вирішує інші питання, пов'язані з діяльністю музею.

4.4. У навчальному закладі може створюватися піклувальна рада, яка створюється на добровільних засадах з числа педагогічних працівників, представників державних музеїв, архівів, спеціалістів з різних галузей знань, краєзнавців, ветеранів війни та праці, представників громадських організацій та державних установ.

4.5. З метою удосконалення та координації роботи музеїв в районах, містах та областях можуть створюватись методичні комісії з їх діяльності.

4.6. Облік музеїв здійснюють Український державний, Кримський республіканський, обласні, районні, міські центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, станції юних туристів, а також інші позашкільні навчальні заклади за рішенням відповідних органів управління освітою.

5. Облік і збереження музейного фонду

5.1. Облік і збереження музейного фонду проводиться відповідно до Положення про Музейний фонд України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 № 1147.

5.2. Зібраний матеріал складає фонди музею і обліковується в інвентарній книзі, яка скріплюється печаткою та завіряється підписом керівника навчального закладу.

5.3. Фонди музею поділяються на основні (оригінальні пам'ятки історії, культури та природи) і допоміжні (схеми, діаграми, копії, муляжі тощо).

Унікальні пам'ятки фонду, а також ті, що мають виняткове наукове, історичне, художнє чи інше культурне значення, заносяться Міністерством культури і туризму до Державного реєстру національного культурного надбання.

5.4. Пам'ятки історії та культури (в тому числі нагороди з цінних металів), яким загрожує знищення чи псування, можуть бути вилучені з музею згідно з законодавством.

У разі припинення діяльності музею оригінальні пам'ятки історії та культури передаються до державних та інших музеїв на умовах, що не суперечать законодавству.

5.5. Порядок обліку, охорони, зберігання, консервації, реставрації музейних зібрань та окремих пам'яток, що належать до державної частини Музейного фонду, визначається інструкцією, затвердженою Міністерством культури і туризму України.

6. Господарське утримання і фінансування

6.1. Музей в своїй роботі використовує навчальне обладнання, кабінети та інше майно навчального закладу.

Витрати, пов'язані з пошуковою роботою, придбанням інвентарю, обладнання, технічних засобів та оформленням музею, проводяться за рахунок загальних асигнувань органів управління освітою, а також залучених коштів.

6.2. Керівник навчального закладу встановлює надбавки за завідування музеєм за рахунок і в межах фонду заробітної плати.

Завідувачу музеєм при навчальному закладі системи загальної середньої освіти встановлюється надбавка за рахунок і в межах фонду заробітної плати з урахуванням вимог пункту 3.3 Положення про навчальний кабінет загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2004 № 601 і зареєстрованого в Міністерстві

юстиції України.

Розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) завідувача кабінетом (майстернею) загальноосвітніх навчальних закладів встановлюється згідно з наказом МОН України від 29.03.2001 № 161, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.04.2001 за № 303/5494.

Практичне заняття 18 ЕКСПЕДИЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Мета: ознайомитися з методичними засадами організації експедиційних досліджень суспільної сфери регіону.

Теоретичні відомості

Вивчення пам'яток історії та культури рідного краю за браком часу відповідно до шкільних програм з історії та географії здійснюють під час позакласної та позашкільної роботи переважно за допомогою туристично-краєзнавчих методів. Прерогатива вивчення пам'яток історичної спадщини свого краю належить історичному та географічному краєзнавству, яке застосовує разові (епізодичні) та систематичні (гуртки, секції тощо) форми роботи.

Важливість вивчення пам'яток історії та культури в краєзнавчому аспекті обумовлена:

- відновленням занедбаних і втрачених святинь в умовах духовного відродження України, адже зміни політичного ладу, що мали місце в історичному бутті української спільноти, завжди супроводжувало знищення свідчень минулих часів та устроїв. Тому дуже важливо дотримуватися «ідеологічного» складника сучасного краєзнавства - відмови від будь-яких догм та стереотипів, виховання патріотизму та шанобливого ставлення до рідного краю, його історії, культури, що, у свою чергу, становить вагомий механізм збереження історичної традиції та забезпечення неперервності історичних традицій;

- активізацією туристично-екскурсійної сфери, що обумовлює необхідність використання різноманітних історико-культурних рекреаційних ресурсів з одного боку та всебічного вивчення культурної спадщини краю з метою визначення обмежень використання окремих пам'яток для запобігання надмірному рекреаційному навантаженню та збереження їх для наступних поколінь з іншого боку. До того ж виявлені відомості можуть значно збагатити та розширити тематику екскурсій;

- специфікою становлення естетичного та ідейного складника світогляду як основи формування в школярів цілісної та об'єктивної картини світу, адже ефективність виховання під час краєзнавчих досліджень значно підвищується за рахунок власних ініціативних досліджень учнів через їх чуттєвий досвід і предметність дитячого світосприйняття;

- впливом глобалізаційних процесів і впровадженням в освіту й виховання міжнародних норм з охорони та збереження пам'яток локальної та всесвітньої спадщини.

Відомо, що шкільна освіта є своєрідне дзеркало «великої» науки - так би мовити, «мала» наука. Тому принципи дослідження в них, по суті, збігаються - їх відрізняє лише масштаб, рівень та ґрунтовність, адже науковці - це вже досвідчені спеціалісти з різних галузей знань, тоді як школярі лише розпочинають свій шлях до «відкриттів».

У сучасній практиці пам'ятки історії та культури досліджують академічні (ВНЗ, кафедри, науково-дослідні інститути тощо) та профільні (музеї, галереї) установи. У школі такі дослідження проводить шкільний краєзнавчий музей та згруповані навколо нього або окремі гуртки та секції. Але далеко не в кожній школі є власний шкільний краєзнавчий музей, бо це дуже кропітка та відповідальна

справа, що потребує часу й уваги декількох спеціалістів. Проте відсутність музею ніяк не може стояти на заваді краєзнавчим дослідженням пам'яток історико-культурної спадщини краю.

Пошук і дослідження пам'яток історії та культури варто здійснювати за описаними нижче моделями.

Відповідно до *моделі 1* дослідну діяльність розпочинають з організації роботи гуртка історичного або географічного краєзнавства. Але пошук пам'яток у цьому випадку є не головне, а скоріше додаткове завдання. На позакласних заходах учні ознайомлюються з культурою свого краю, здійснюють екскурсії, опановують методи краєзнавчих досліджень. Поступово в процесі діяльності гуртка формується колекція пам'яток, фотографій, матеріальних свідчень, що стає підґрунтям для створення шкільного краєзнавчого музею.

Музей, проводячи експозиційну та фондову роботу, поглиблює тематику, а отже, розширює коло завдань позакласної роботи. Навколо нього формуються більш спеціалізовані гуртки, що в подальшому стають основою для перетворення музею на великий методично-дослідний центр.

Головні переваги цієї моделі полягають у такому. Організувати гурток не так складно, як створити музей, до того ж пошукова діяльність гуртка зовсім не обов'язково може привести до створення шкільного музею, наприклад, у результаті пошуково-дослідної діяльності можлива організація оглядових та тематичних екскурсій, розробка рекомендацій для органів місцевої влади щодо збереження спадщини, долучення об'єктів до туристичної сфери або, навпаки, вилучення для реставрації тощо. Недоліком зазначеної моделі є те, що збір інформації проводять за широкою тематикою, тому отримані результати досить різнобічні й для подальшої роботи з ними за конкретним напрямком потрібно багато часу й уваги.

Модель 2 передбачає першочергове створення музею, який ініціює подальші дослідні роботи вузькоспеціалізованих гуртків, проведення лекцій, читань, уроків, екскурсій тощо. При цьому створення і подальше функціонування музею становить окрему краєзнавчу форму виховання та освіти.

Переваги цієї моделі полягають у тому, що відбір фондів матеріалів здійснюють спрямовано, за тематикою. Колекція зазвичай більша і глибша за тематикою та рівнем презентованих об'єктів.

Недоліки ж моделі такі. Організація музею - це дуже кропітка і складна справа. Для музею завжди потрібне приміщення, необхідні стенди, вітрини та устаткування, тобто його влаштування пов'язане з матеріальними затратами. Крім того, експозиційна та фондова робота потребує більшого втручання вчителя в освітньо-виховну краєзнавчу роботу музею.

Сутність *моделі 3* полягає в такому. Планують гурток, головними цілями якого є дослідження пам'яток історії та культури краю. На основі такого гуртка в подальшому може бути створений музей, застосовані такі форми позакласної роботи, як журнал, стінгазета, тиждень історико-культурної спадщини, екскурсії та експедиції.

Переваги зазначеної моделі такі: глибокий аналіз явищ та предметів; оволодіння дослідною методикою. При цьому виняткове значення має суспільно корисна діяльність гуртківців.

Недоліки такої організації досліджень - це зосередження уваги на вузькій тематиці, відхід від шкільної програми. До того ж більшу частину роботи доводиться виконувати старшокласникам, що спричиняє диспропорцію в розподілі

обов'язків.

Як бачимо, кожна з моделей може бути успішно застосована в пошуково-дослідній діяльності, але в процесі її вибору необхідно враховувати:

- матеріальні можливості школи;
- вік учнів, їх особистісні здібності та нахили;
- мету, яка має бути досягнута під час позакласної роботи.

Отже, для того щоб правильно організувати дослідження пам'яток історії та культури, необхідно визначити форму роботи, склад учасників, рівень їх підготовленості та зацікавленості, а також можливості подальшого застосування результатів, що будуть отримані під час роботи. Вибір форми - прерогатива організатора, але незалежно від того, яку саме форму буде обрано - музей чи гурток, методика та алгоритм пошуку будуть відносно усталені.

У будь-яких дослідженнях об'єктів історії та культури необхідно дотримуватися трьох головних етапів організації краєзнавчо-пошукової роботи: підготовчого; польового; заключного.

Перший (підготовчий) етап є найбільш відповідальний. Він є підґрунтям і запорукою результативності роботи. Підготовчий етап охоплює нижчезазвані процеси.

1. Установлення цілей, завдань та масштабу пошуків залежно від типу поселення, у якому проводять краєзнавчо-пошукову роботу, розподіл обов'язків. Будь-яке дослідження завжди розпочинають із розробки теоретичних засад - визначення об'єкта, предмета, цілей і завдань, понятійного апарату, методології та методики дослідження. Це дозволить уникнути помилок у роботі як на підготовчому, так і на останніх двох етапах, виключить зайві відомості та непотрібні результати, націлить учнів на виконання конкретних завдань і, безумовно, дасть можливість учням самим опанувати методику досліджень. Розподіл обов'язків - це прерогатива вчителя, який може оцінити учнів за їх інтересами, нахилами і надати їм цікаву та посильну роботу.

2. Визначення збереженості об'єкта на час установлення мети пошуку та вибір методики подальшого дослідження. Якщо об'єкт збережений і його охороняє держава, достатньо здійснити його естетичну оцінку, визначити його роль в екскурсії та скласти паспорт. Якщо об'єкт зруйнований або маловідомий, то необхідно спланувати пошукові методи й ознайомити учнів з основами джерелознавчих досліджень, аналізу карт і держпланів, анкетування тощо.

3. Складання календарного плану-графіка пошукових робіт, що встановлює напрямки досліджень, строки виконання та складання підсумкового звіту, окреслює маршрут і район пошуків, а також визначає напрямки застосування отриманих даних.

4. Робота з джерелами географічної та історичної інформації - пошук і джерелознавчий аналіз. Джерела історичної та географічної інформації - це предмети (речі, писемні, мовні, мультимедійні джерела), що можуть висвітлити ту чи іншу подію. Головні вмістилища джерел інформації - це бібліотеки, музеї, приватні колекції, архіви та Інтернет. Залежно від завдань треба вибирати різні види джерел інформації.

5. Складання анкет для опитування місцевого населення.

Польовий етап краєзнавчо-пошукової роботи включає:

- 1) ведення «польового» щоденника;
- 2) опитування населення (співбесіда, анкетування);

- 3) здійснення спостережень та опису об'єктів;
- 4) застосування картографічних методів: нанесення попередніх даних та порівняння їх з даними історичних та інших джерел краєзнавчої інформації;
- 5) наукову фотозйомку;
- 6) паспортизацію об'єктів (дод. 2);
- 7) оцінку збереженості об'єкта і його психолого-естетичну оцінку.

Паспортизація об'єкта - це створення його паспорта з докладним описом та фотографією. Такі картки-паспорти в подальшому можна аналізувати, використовувати в екскурсійній діяльності тощо.

Під час експозиційно-польового етапу доцільно застосовувати варіанти історико-краєзнавчого методу, які полягають у такому:

- керівник наводить приклади краєзнавчого пошуку й висвітлює принципи логічного шляху до досягнення кінцевої мети;
- керівник, використовуючи місцевий матеріал, сам проводить дослідження й розкриває при цьому всі етапи пошуку;
- учні самостійно проводять пошук під керівництвом учителя.

При цьому кількість і складність опрацьовуваних учнями джерел інформації, застосовуваних прийомів роботи й рівень самостійності в роботі мають залежати від їх підготовленості.

Заключний етап краєзнавчо-пошукової роботи - камеральний, який включає:

- 1) складання звіту й створення окремих кінцевих паспортів об'єкта;
- 2) формування пропозицій щодо використання об'єкта в повсякденній діяльності (господарстві, туризмі, освітній сфері тощо);
- 3) систематизацію картографічної інформації;
- 4) проведення презентації в шкільному музеї (фотовиставка) або екскурсії.

Отже, виконуючи дослідження в такій послідовності, учні опановують методику краєзнавчих досліджень, виявляють цікаві факти, поглиблюють свої знання з географії та історії, формуються як самосвідомі зрілі особистості.

Переваги та недоліки вибору пам'яток історії та культури різного рівня для вивчення в позакласній діяльності подані в табл. 9.

Завдання

1. Скласти план дослідження пам'яток, розташованих на вибраній ділянці (за варіантом). Варіанти до виконання завдання (по центральній частині міста Дніпропетровська) такі:

- 1) проспект Карла Маркса (алея Слави);
- 2) проспект Карла Маркса (лікарня ім. Мечникова - Театр опери і балету);
- 3) проспект Карла Маркса (Театр ім. Горького - залізничний вокзал);
- 4) Парк культури та відпочинку ім. Т.Г. Шевченка;
- 5) Жовтнева площа;
- 6) вулиця Комсомольська;
- 7) Парк ім. Л. Глоби;
- 8) вулиця Леніна;
- 9) вулиця Набережна ім. В. Леніна (Центральний міст - річковий вокзал)
- 10) Комсомольський (Монастирський) острів - вулиця Набережна Перемоги (до зупинки «Інститут фізкультури»),

2. Оцінити інформаційну забезпеченість ділянки дослідження за науковими та науково-популярними виданнями. Для цього опрацювати не менше 10 джерел, серед яких 20% мають складати наукові та навчальні видання (монографії,

підручники), 20 % - путівники, 20 % - науково-популярна література, 40 % - статті з різних видань. Скласти перелік праць та створити таблицю, аналогічну табл. 10.

Таблиця 9. Переваги та недоліки вибору окремих пам'яток історії та культури для вивчення на позакласних уроках

Статус пам'ятки, приклад	Переваги	Недоліки
Пам'ятки світового значення (Троїцький собор у Новомосковську)	Найбільш повно висвітлені в літературі, використовувані з екскурсійною метою, що дозволяє без надмірних зусиль ознайомити учнів з ними	Важко знайти нові дані й зацікавити учнів якимись «відкриттями» і розгадками таємниць. Не завжди є на території певного селища, району або міста
Пам'ятки державного значення (Будинок Хренникова в стилі українського бароко)	Досить повно висвітлені в літературі, відомі на малих територіях, дозволяють більш глибоко ознайомити учнів зі спадщиною свого краю	Стан збереженості зазвичай нижчий, ніж у пам'яток світового значення, складно знайти «нову» інформацію
Пам'ятки локального значення (Пам'ятник загиблим воїнам у Петриківці)	Зазвичай наявні на території малих населених пунктів і великих міст. Можуть бути об'єктами новаторських досліджень	Пошук інформації ускладнений з огляду на брак джерел
Невизнані пам'ятки - парарекреаційні (Залишки Новобогородицької фортеці)	Цікаві з огляду на складність досліджень і обґрунтування їх статусу	Через брак джерел інформації необхідно поглиблювати навички роботи з історичними джерелами та архівними матеріалами.
Втрачені (Пам'ятник Катерині II у Катеринославі)		Відсутні на певній місцевості. Їх дослідження потребує більш детальної та наукової роботи за широким спектром джерел інформації

Таблиця 10, Розрахунок інформаційної забезпеченості ділянки дослідження

Вихідні дані джерела інформації	Об'єкт 1	Об'єкт 2	Об'єкт 3		Ступінь інформаційної забезпеченості дослідження, %

3. Створити паспорти досліджуваних об'єктів на маршруті експедиції (дод. 2).

4. Оцінити інформаційну забезпеченість дослідження об'єкта охорони державного або міжнародного значення (дод. 3). Скласти список літератури (не менше 10 назв) та з'ясувати значення кожної видової категорії літератури в пошуково-дослідній роботі школярів. Зробити комплексний висновок про характер інформаційного забезпечення об'єкта державного значення, доступність інформації та можливість її використання в позакласній роботі з географії.

5. Підготувати творчим колективом виступ про одну з пам'яток архітектури м. Миколаєва (за варіантами, указаними в дод. 5). Для цього скласти паспорт пам'ятки (за варіантом), підготувати фотоматеріали, графічні та картографічні зображення, розробити анкету (дод. 4) та провести анкетування (не менше 20 осіб). На основі проведеного дослідження підготувати аргументовану доповідь, у якій висвітлити актуальність збереження архітектурної спадщини індустріально розвиненого міста, сучасний стан пам'ятки, запропонувати заходи з охорони та реконструкції (якщо потрібно), окреслити можливість використання об'єкта в освітній та туристичній сфері (показати результативність роботи). Доповідь проілюструвати наочними матеріалами.

Примітка. Захист проводять у формі колективної дискусії. Кожен із виступів обговорюють, у результаті кожен творчий колектив заповнює протокол оцінювання кожної із заслуханих доповідей (окрім власної). Бланк протоколу наведено в дод. 6.

Запитання для самоперевірки

1. Які об'єкти називають пам'ятками історії та культури? У чому полягає їх важливість для освіти та виховання?
2. Які існують методи досліджень історико-культурних пам'яток?
3. Яка сутність процесу паспортизації об'єкта?
4. На якому етапі та з якою метою проводять опитування населення?

Практичне заняття 19

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОХОДІВ

Мета: набути вмінь і навичок щодо організації походів та проведення польових краєзнавчих досліджень.

Теоретичні відомості

Туристичний напрямок у позакласній роботі відіграє велику роль, адже формує такі важливі позитивні риси особистості, як ініціативність, товариськість, здатність до взаємодопомоги, психологічна витривалість тощо. Туристичний складник позакласної роботи полягає в організації туристичних походів різної складності (походів вихідного дня, екскурсійно-краєзнавчих, ступеневих, прогулянково-оздоровчих, навчально-екскурсійних, тренувально-спортивних, навчально-дослідних тощо).

Першооснова туризму як форми позакласної роботи - це походи вихідного дня, що передбачають активний відпочинок та пізнання, тренування витривалості та морально-вольових якостей і доступні за ступенем складності й вартістю для різних верств населення.

Організація та проведення походів має три етапи: підготовчий, польовий та заключний. Підготовчий етап включає вирішення широкого кола питань із планування маршруту походу, збору документації, оформлення картографічних матеріалів, отримання вихідної краєзнавчої інформації, психологічну та фізичну підготовку учасників тощо. Головні завдання підготовчого етапу - вибір району відповідно до навчальних цілей, визначення доступності та унікальності досліджуваних об'єктів, розробка маршруту походу згідно з вимогами безпеки для різних вікових категорій учнів та ін.

Конфігурацію маршруту походу (лінійний, кільцевий, радіальний або комбінований) планують відповідно до стратегічних цілей і завдань. Чітко визначають початок і кінець маршруту, можливості під'їзду та від'їзду, місця ночівель та бівуаків, днювань та екскурсійних виходів, місця зупинок та привалів, зокрема зупинок для досліджень і спостережень. План маршруту з усіма позначеннями наносять на великомасштабну топографічну основу і використовують під час підготовки до походу, проведення походу та орієнтування, а також у процесі складання заключного звіту.

По завершенні планування маршруту здійснюють комплектацію групи та збір документів. Після цього розпочинають підготовку групового й особистого спорядження, складання меню тощо. Під час комплектації групи керівник розподіляє обов'язки між учасниками походу (заступник керівника, завгосп, медбрат, фотограф, літописець та ін.) та визначає обсяг краєзнавчої та суспільно корисної роботи. Головний принцип комплектації групи - добір учасників за віком, ступенем фізичної та технічної підготовки, інтересами й рівнем інтелектуального розвитку.

Після підготовки документації, оформлення меню та закупки продуктів, розподілу обов'язків, продуктів, групового та особистого спорядження, купівлі квитків та замовлення екскурсійного обслуговування відбувається другий етап -

проведення походу за наміченим планом та виконання польових досліджень під час походу.

Польові дослідження - це важливий для учнівської молоді складовий елемент походу, тому що як активна форма навчання похід передбачає безпосереднє ознайомлення з природними та суспільними явищами. Природні об'єкти і явища досліджують методами спостереження та опису. Польові дослідження доцільно здійснювати переважно на спланованих зупинках, щоб не відволікатися від техніки руху, не порушувати правил безпеки та вчити дітей вибирати й ґрунтовно вивчати найважливіші об'єкти і явища. Під час руху здійснюють різні види діяльності: збір рослин для створення гербарію, фотозйомку тощо. Зупинки під час походу потрібно вибирати з урахуванням такту руху і завдань досліджень (на межі природних комплексів, біля великих або типових водних об'єктів, геологічних відслонень, унікальних форм рельєфу, об'єктів історико-культурного значення).

Орографічні дослідження передбачають вивчення форм рельєфу, що зустрічаються на маршруті. Під час походу здійснюють опис мезоформ (горбів, балок, ярів) та мікроформ рельєфу (ям, воронок, невеликих горбів тощо) таким чином: визначають тип орографічної форми; за допомогою топографічної основи та окомірної зйомки вимірюють відносну висоту й визначають крутість схилу та морфометричні показники. За наявності геологічних відслонень виконують їх опис. Гідрографічні об'єкти вивчають так: визначають характер водного об'єкта (природний чи штучний; водотік, водоймище, стариця), для водоймищ установлюють розміри (максимальні та середні довжина і ширина водоймища, площа поверхні водного дзеркала), для водотоків - ширину (за наявності інструментів та відсутності льодового покриву - швидкість течії); описують стан води (наявність чи відсутність льодового покриву, фаз льодоставу або льодоходу, фізичні характеристики води - мутність, наявність найпростіших організмів); оцінюють видиму присутність флори та фауни. Кліматичні спостереження здійснюють протягом усього часу походу; вони передбачають опис погодних умов на певний час: температура повітря; хмарність; напрямок (за наявності інструментів - швидкість) вітру; наявність опадів, у зимовий період - характеристика снігового покриву. Дослідження рослинності включає: визначення характеру рослинності - загального типу (дерева, кущова, байрачна рослинність, різнотрав'я, сільгоспкультури) та видового складу (хвойні чи листяні дерева; види кущів і трав); опис ярусності; вимірювання відстані між деревами та їх середньої товщини; визначення фенологічної фази рослинності; збирання рослин для створення гербарію. Збір рослин для гербарію вимагає дотримання простих правил - рослину треба брати повністю з корінням або зрізати під саме коріння, зберігати в щільному папері під тиском (для цього краще взяти спеціальний альбом або папку великого формату). Для ефективного дослідження вчитель має взяти в похід «Определитель растений», за яким буде здійснено визначення видів рослин. Ні в якому разі не можна зрізати рідкісні, занесені в Червону книгу, а також отруйні рослини. У польових умовах, зважаючи на вік

учнів, можна проводити ландшафтні дослідження, а саме визначати й характеризувати типи природних комплексів: за походженням (природні чи антропогенні); розташуванням (плакорні, схиліві, вододільні тощо); характером рослинності та ґрунтів.

Під час польових досліджень учні вчаться складати кроки та абриси - рукописні схематичні плани пройденого шляху. Дослідження суспільно-економічних об'єктів та об'єктів історико-культурної спадщини становить дещо складне завдання, його здійснюють за допомогою більш широкого набору методів - анкетування, паспортизації тощо.

Заключний етап передбачає аналіз досягнення поставленої мети, оцінку набутих під час походу вмій та навичок, аналіз конфліктних ситуацій та допущених помилок тощо. Якщо перед групою було поставлено навчально-дослідні цілі, то за результатами походу складають заключний звіт, у якому відображають вивчені характеристики місцевості.

Завдання

1. Розробити маршрут походу вихідного дня, визначити мету походу, скласти перелік групового та особистого спорядження, а також меню на кожен день походу.

2. Скласти календарний план походу, визначити важливі природні, суспільні та історико-культурні об'єкти, місця зупинок на переходах, методи досліджень, створити картографічну основу походу (приклад подано в дод. 10).

3. Розробити структуру щоденника походу за зразком табл. 11.

Таблиця 11. Структура щоденника та вимоги до його інформаційного наповнення

День походу	Опис
Маршрут щоденного переходу, пункти	Вербальний опис, абрис (накреслюють по закінченні переходу)
Номер переходу (від початку походу або зупинки до наступної зупинки)	Опис природних об'єктів і явищ: - рельєфу (по можливості ґрунтів та геологічних відслонень); - погоди; - водних об'єктів; - рослинності; - ландшафтних одиниць Опис суспільних або історико-культурних об'єктів Абрис переходу

Запитання для самоперевірки

1. Який вид подорожей називають походом?
2. Які ви знаєте етапи підготовки та проведення походу?
3. Для чого в поході здійснюють польові спостереження?

Практичне заняття 20

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧІЙ РОБОТІ

Мета: набути навичок організації ігор під час ТКР.

Теоретичні відомості

Важливий складник позакласної роботи - це організація різноманітних конкурсів, свят, фестивалів, змагань, зльотів, що, з одного боку мають розважальний характер, а з іншого - сприяють успішному засвоєнню як теоретичних знань, так і практичних навичок із техніки ТКР. Ігрові форми - неодмінний елемент будь-якого навчання - індивідуального, шкільного, позашкільного. Але найбільш ефективне та доцільне є застосування ігрових прийомів у позакласній роботі з географії.

Розглянемо найважливіші форми застосування ігрових прийомів. Найпоширеніший напрямок позакласної діяльності з географії, де застосовують ігрові прийоми, - це туристично-краєзнавчий. У цьому аспекті його реалізують шляхом організації зльотів та туристичних змагань, конкурсів і змагань з елементами спортивного орієнтування чи орієнтування на місцевості за певними предметами тощо.

Зліт - це комплексний захід, який проводять з метою перевірки технічної туристичної підготовки учасників шляхом створення смуги перешкод, безпомилкове подолання яких командою є запорукою перемоги. В організації зльотів застосовують ігрові прийоми - подолання перешкод, що імітують реальну небезпеку на місцевості, елементи спортивного орієнтування та ін.

Спортивне орієнтування - особливий напрямок туристичної роботи, що передбачає вміння орієнтуватися на місцевості за допомогою компаса та спеціальних спортивних карт. Елементи спортивного орієнтування використовують не тільки під час туристичних змагань (установлення дистанцій, пошук кодових слів, зашифрованих на контрольних пунктах, тощо), а й у будь-яких навчально-розважальних заходах (наприклад, пошук скарбів за картою, легендою, гра «до зустрічі», мілітаристські ігри тощо).

Рольові ігри дуже поширені в позакласній роботі й мають важливе виховне значення: виконуючи певну суспільну функцію або граючи вигадану роль, дитина осмислює позитивні та негативні наслідки конкретних вчинків, і це стримує її або, навпаки, спонукає до певних дій у реальному житті. У позакласній роботі можна поєднувати рольові ігри зі спортивним орієнтуванням (пошук скарбів, таємниць, загадок піратами та мореплавцями, відкриття нових земель тощо).

Важливе значення рольові ігри мають у вивченні економічної географії, екологічному вихованні, в усвідомленні важливості глобальних проблем. Конкурсні заходи доцільні в роботі гуртка, секції, клубу, географічного товариства, музею, під час святкування тижня географії тощо. До конкурсних ігор

належать «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Поле чудес», «КВК», «Хто найрозумніший?», «Розумники та розумниці», різноманітні вікторини та ін.

Свята й фестивалі - це комплексні заходи, що мають масово-орієнтований характер і спрямовані на формування інтересу до навчального предмета, бажання спробувати свої сили в туристичній діяльності, пошуковій роботі; зазвичай це яскраві, урочисті заходи, які передбачають участь великої кількості людей, застосування різноманітних форм роботи, виконання розважальних, нескладних завдань, що стимулюватиме подальшу пізнавальну діяльність учнів.

Отже, у позакласній роботі з географії найбільш ефективні є ігри на місцевості, рольові та ігри з елементами спортивного орієнтування й техніки туризму. Найбільш поширені ігрові прийоми в ТКР.

Завдання

1. За розробленим планом роботи гуртка (див. заняття 5) обрати тему, за якою можна провести гру на місцевості.

2. Визначити місце проведення гри, час та методичні прийоми з урахуванням вікових особливостей учнів.

3. Розробити докладний сценарій гри з розподілом ролей, визначенням винагороди та часу, витраченого на кожний елемент заняття.

4. Підготуватися до захисту сценарію гри на місцевості.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає важливість ігрових форм позакласної роботи?

2. Яка сутність спортивного орієнтування? Чому його елементи застосовують не тільки в освіті, але й під час розважальних заходів, наприклад у дитячих таборах?

3. Як співвідносяться між собою застосування ігрових прийомів та аніматорська діяльність?

Паспорт пам'ятки історії та культури

- I. Загальні відомості про пам'ятку.
 1. Назва пам'ятки.
 2. Опис вигляду пам'ятки.
 3. Фотографія.
 4. Місцезнаходження пам'ятки (точна адреса).
 5. Місцезнаходження пам'ятки за уточненими топографічними даними (картосхема).
 6. Опис території, на якій розміщена пам'ятка.

- II. Опис пам'ятки.
 1. Дата відкриття.
 2. Автори, архітектори, скульптори.
 3. Загальні розміри та форма.
 4. Матеріал, із якого зроблено пам'ятку.
 5. Архітектурний стиль або техніка виконання.

- III. Бібліографічні відомості та архівні дані.

- IV. Ступінь збереження пам'ятки.
 1. Технічний стан пам'ятки, стан ділянки навколо неї.
 2. Дата останнього ремонту або реконструкції.
 3. Заходи, необхідні для збереження пам'ятки.
 4. Необхідні ремонтні та реставраційні роботи.

- V. Рекреаційне навантаження на ділянку навколо пам'ятки.
 1. Середнє та максимальне рекреаційне навантаження на пам'ятку.
 2. Пропускна здатність ділянки навколо пам'ятки.

- VI. Заходи з охорони пам'ятки.
 1. Опис меж ділянки, яку займає пам'ятка, меж установленної охоронної зони.
 2. Назва організації, на яку покладено відповідальність за охорону пам'ятки.

- VII. Обізнаність населення щодо пам'ятки (за результатами анкетування).

- VIII. Схематичний план ділянки, яку займає пам'ятка.

Паспорт складено

Дата

Підпис

Додаток 3

Національні історико-культурні заповідники України (приклад)

Регіон, область

Назва музею та його місцезнаходження

Київ	Національний заповідник «Софія Київська»
	Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, вул. Січневого повстання, 21
	Державний історико-архітектурний заповідник «Стародавній Київ», Андріївський узвіз, 5
АР Крим	Національний заповідник «Херсонес Таврійський», Севастополь, вул. Древня, 1
	Державний історико-культурний заповідник, Бахчисарай, вул. Річна, 133
	Державний архітектурно-історичний заповідник «Судацька фортеця» (філія Національного заповідника «Софія Київська»)
Донецька	Державний архітектурно-історичний заповідник, Слов'яногірськ
Запорізька	Національний заповідник «Хортиця»
	Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», Мелітопольський район
Київська	Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Переяслав-Хмельницький, вул. Т. Шевченка, 8
Львівська	Історико-культурний заповідник «Личаківський цвинтар», Львів
	Державний музей-заповідник «Одеський замок», Бродівський район, с. Одесько
Миколаївська	Історико-археологічний заповідник «Ольвія», Очаківський район, с. Парутине
Полтавська	Національний музей-заповідник українського гончарства смт Опішні, Зіньківський район, Опішня
	Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Полтава, вул. Шведська могила, 32
Сумська	Державний історико-культурний заповідник, Путивль, вул. Радянська, 60
Тернопільська	Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник
Харківська	Чугуївський історико-культурний заповідник ім. І. Рєпіна
Чернівецька	Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця»
Чернігівська	Національний історико-культурний заповідник «Качанівка», Ічнянський район, селище Качанівка
Черкаська	Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», вул. Грушевського, 26
	Шевченківський національний заповідник, Канів, Тарасова гора
	Державний дендрологічний парк садово-паркового мистецтва «Софіївка», Умань

Додаток 4

Анкета для опитування населення стосовно пам'яток історії та культури краю (на прикладі монумента М. Ломоносову)

	Стать		Освіта		Фах		Місце проживання
--	-------	--	--------	--	-----	--	------------------

1. Що Ви знаєте про пам'ятник М. Ломоносову?

2. Хто такий М. Ломоносов і чому саме йому поставили пам'ятник?
3. Чи відомі Вам цікаві факти, пов'язані з цим пам'ятником?
4. Чи відомо Вам, які об'єкти були раніше на місці цього пам'ятника?
5. Чи важливо, на Вашу думку, охороняти пам'ятник М. Ломоносову?
6. Чи маєте Ви власні пропозиції стосовно поширення інформації серед населення про пам'ятки культури свого краю, зокрема про цей пам'ятник?
7. Хотіли б Ви дізнатися більше про пам'ятник? Дякуємо за відповіді!

Додаток 5

Перелік визначних об'єктів архітектури м. Миколаєва

№п/п	Найменування пам'ятки	Адреса	Рішення	значення
1	Житловий будинок сер. XIX ст.	вул. Адмірала Макарова, 12	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
2	Житловий будинок Кінець XIX ст.	вул. Адмірала Макарова, 38	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
3	Житловий будинок Кінець XIX ст. — початок XXст.	вул. Адміральська, 1	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
4	Житловий будинок Кінець XIX ст.	вул. Адміральська, 3	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
5	Будинок штабу флоту 1796 р. Будинок командира Чорноморського флоту та портів XVIII XIX ст.	вул. Адміральська, 4	Пост. РМ УРСР 24.08.63 № 970 Рішення МО02.07.71 № 357	пам'ятка архітек. національного значення та пам'ятка історії місцевого значення
6	Особняк Кінець XIXст. — початок XXст.	вул. Адміральська, 5	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
7	Лютеранська церква 1848–1852 рр.	вул. Адміральська, 12	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
8	Житловий будинок поч.40-х р.XIX ст. (у рішенні будинок пастора)	вул. Адміральська, 14	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
9	Житловий будинок II пол. XIX ст.	вул. Адміральська, 15	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
10	Нове гідрографічне депо I пол.XIX ст.	вул. Адміральська, 16	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
11	Житловий будинок XIX ст.	вул. Адміральська, 17	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
12	Адміністративна будівля 1954 р	вул. Адміральська, 20	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
13	Міське дівоче училище (2-га жіноча гімназія) II пол. XIX ст.	вул. Адміральська, 24	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
14	Житловий будинок XIX ст.	вул. Адміральська, 26	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
15	Приватний театр Монте 1881 р. Будинок театру Монте, в якому виступали видатні діячі культури та мистецтва 1881 р., к.XIX — початок XX ст.	вул. Адміральська, 27	Рішення МО 18.12.84 № 538 Розпорядження Голови МОДА 08.09.99 № 556-р	місцевого значення пам. історії місцевого значення
16	Житловий будинок	вул. Адміральська, 41	Розпорядження	місцевого значення

	прибуткового типу Кінець XIX ст. — початок ХХст.		ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	значення
17	Житловий будинок-особняк 1840–1850 рр.	вул. Артилерійська, 6	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
18	Офіцерське зібрання 1820 р.	вул. Артилерійська, 7	Пост.РМ УРСР 24.08.63 № 970	національного значення
19	Комерційне училище ім.статс-секретаря С. Ю. Вігге II пол.ХІХ ст. Будинок колишнього чоловічого училища, в якому вчився І. Є. Бабель, відомий письменник 1903–1905 рр.	вул. Артилерійська, 19	Розпорядження ГоловиМОДА 20.03.97 № 155-р Розпорядження ГоловиМОДА 08.09.99 № 556-р	пам. арх. місцевого значення та пам. історії місцевого значення
20 — 22	Комплекс будівель водолікарні доктора Кенігсберга 1901 р.	вул. Велика Морська, 27 (3 корп.)	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
23	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Велика Морська, 35	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
24	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Велика Морська, 38	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
25	Житловий будинок — особняк Кінець XIX ст.	вул. Велика Морська, 42	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
26	Будівля громадського призначення початок XIX ст. Будівля, в якій знаходився штаб 15-ї Сиваської дивізії 1922–1939 рр.	вул. Велика Морська, 47	Рішення Миколаївського облвиконкому 28.05.85 № 237 Рішення МО09.08.88 № 216	місцевого значення пам. історії місцевого значення
27	Житловий будинок прибуткового типу II половина XIX ст.	вул. Велика Морська, 48	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
28	Банк Кінець XIX. -початок ХХ ст.	вул. Велика Морська, 58	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
29	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX-початок ХХ ст.	вул. Велика Морська, 71	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
30	Леонідо-Феодосіївська церква при лікарні Кінець XIX-початок ХХ ст..	вул. Володарського, 4	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
31	Житловий будинок XIX ст.	вул. Громадянська, 11	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
32	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Громадянська, 16	Розпорядження МОДА від 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
33	Будинок А. Н. Ушакова Кінець XIX ст.	вул. Декабристів, 5	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
34	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Декабристів, 15	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
35	Житловий будинок-особняк Кінець XIX ст.	вул. Декабристів, 26	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
36	Житловий будинок-особняк Кінець XIX ст.	вул. Декабристів, 26-а	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
37	Римсько-католицький костюл 1896 р.	вул. Декабристів, 32	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
38	Однокласне парафіяльне училище та притулок римсько-католицького благодійного товариства 1900 р.	вул. Декабристів, 32, Корп. А	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
39	Житловий будинок	вул. Дунаєва, 33	Розпорядження МОДА20.03.97	місцевого

	прибуткового типу Кінець XIX ст.		№ 155-р	значення
40	Український театр драми та музичної комедії Кінець XIX ст.	вул. Дунаєва, 59	Рішення МО 28.05.85 № 237	місцевого значення
41	Будівля громадського призначення Кінець XIX початок XX ст.	вул. Інженерна, 3	Розпорядження МОДА від 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
42	Житловий будинок-особняк Кінець XIX ст.	вул. Інженерна, 6	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
43	Училище для дочок нижчих чинів морського відомства поч.40-х р.XIX ст.	вул. Котельна, 10	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
44	Свято-Духівська церква 1856 р.	вул. Кірова, 109	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
45	Будинок братів Донських 80-ті роки XIX ст.	пр. Леніна, 93	Розпорядження МОДА 20.03.97 155-р	місцевого значення
46	Житловий будинок прибуткового типу (2-поверховий) II пол.XIX ст.	вул. КЛібкнехта, 12	Розпорядження МОДА від 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
47	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. К.Лібкнехта, 12	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
48	Синагога 1822 р.	вул. К.Лібкнехта, 13	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
49	Службовий корпус з комплексу споруд синагоги сер.XIX ст.	вул. К.Лібкнехта, 15	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
50	Житловий будинок-особняк Кінець XIX ст.	вул. К.Лібкнехта, 18	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
51	Церква Різдва Богородиці 1794–1799 рр.	вул. Лягіна, 10	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
52	Житловий будинок 40-50 рр.	вул. Московська, 13	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
53	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Набережна, 1	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
54	Ротонда початок XX ст.	вул. Набережна (ріг вул. Фалєєвської)	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
55	Павільйон початок XX ст.	вул. Набережна (ріг вул. Фалєєвської)	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
5657	Брама і мури суднобудівної верфі 1848 р.	вул. Набережна (територія заводу ім. 61 Комунара) (2 об'єкта)	Пост.РМ УРСР 24.08.63 № 970	національного значення
58	Модельний павільйон Адміралтейства 1838–1842 рр.	вул. Набережна (територія з-ду ім.61 Комунара)	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
59	Адміністративне приміщення заводууправління 1951 р.	вул. Набережна, 21 (така адреса зазначена в розпорядженні, правильна адреса: вул. Адміральська, 38)	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
6061	Старофлотські казарми 1850 р.	вул. Набережна, 29 (2 корпуси)	Пост.РМ УРСР 24.08.63 № 970	національного значення
62	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Наваринська, 1 (в розпорядженні — вул. Адміральська, 7, що є помилкою)	Розпорядження МОДА 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
63	Житловий будинок-особняк	вул. Наваринська, 3	Розпорядження МОДА 20.03.97	місцевого

	Кінець XVIII ст.		155-р	значення
64	Житловий будинок-особняк Кінець XIX ст.	вул. Нікольська, 1	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
65	Житловий будинок-особняк XIX ст.	вул. Нікольська, 9	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
66	Олександрівське реальне училище, 1873 р.	вул. Нікольська, 25	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
67	Житловий будинок прибуткового типу I чв. XIX ст.	вул. Нікольська, 27	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
68	Житловий будинок Кінець XIX ст., прибуд.-1912 р.	вул. Нікольська, 30	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
69	Маріїнська гімназія 1982 р. Будинок, в якому, була школа де навчався В.Хоменко, юний розвідник, учасник підпільної організації «Миколаївський центр» 1941 –1942 рр.	вул. Нікольська,34 (Сиваський сквер)	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р РішенняМО 02.07.71 № 357	місцевого значення пам. історії місцевого значення
70	Житловий будинок-особняк сер.XIX ст.	вул. Нікольська, 37	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
71	Житловий будинок-особняк сер.XIX ст.	вул. Нікольська, 37-а	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
72	Житловий будинок-особняк II пол.XIX ст.	вул. Нікольська, 40	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
73	Житловий будинок Кінець XIX ст.	вул. Нікольська, 44	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
74	Житловий будинок Кінець XIX ст.	вул. Нікольська, 46	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
75	Італійське консульство II пол.XIX ст. Будинок, де у 1917 р. був штаб Червоної гвардії	вул. Нікольська, 52	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р РішенняМО 02.07.71 № 357	Пам. арх. місцевого значення та пам. історії місцевого значення
76	Миколаївське відділення Одеського облікового банку 80-роки XIX ст. Будинок, в якому розміщувалась Рада робітничих та військових депутатів у1917 р.	вул. Нікольська, 68	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р РішенняМО 02.07.71 № 357	місцевого значення пам. історії місцевого значення
77	Обсерваторія 1827 р.	вул. Обсерваторна, 1	Пост.РМ УРСР 24.08.63 № 970	національного значення
78	Житловий будинок II пол.XIX ст.	вул. Потьомкінська, 13	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
79	Будівля громадського призначення початок XX ст.	вул. Потьомкінська, 24	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
80	Будівля громадського призначення початок XX ст.	вул. Потьомкінська, 41	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
81	Церковно-парафіяльна Школа церкви Різдва Богородиці Кінець XIX ст.	вул. Потьомкінська, 50	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
82	Житловий будинок прибуткового типу II пол.XIX ст.	вул. Потьомкінська, 59	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
83	Житловий будинок прибуткового типу II пол.XIX ст.	вул. Потьомкінська, 65	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
84	Житловий будинок сер.XIX ст.	вул. Потьомкінська, 67	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення

85	Крамниця початок XIX ст.	вул. Потьомкінська, 67-а	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
86	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX -початок XXст.	вул. Потьомкінська, 80	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
87	Будинок спеціалістів II пол. 30 рр. XXст.	вул. Потьомкінська, 81-83	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
88	Житловий будинок Кінець XIX ст.	вул. Потьомкінська, 94	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
89	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Потьомкінська, 104	Розпорядження МОДА від 20.03.97 № 155-р	місцевого значення
90	Житловий будинок III чв.XIX ст.	вул. Пушкінська, 2	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
91	Житловий будинок сер.XIX ст.	вул. Пушкінська, 4	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
92	Житловий будинок Кінець XIX ст.	вул. Пушкінська, 11	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
93	Житловий будинок XIX ст.	вул. Пушкінська, 12	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
94	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX-початок XX ст.	вул. Пушкінська, 25	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
95	Житловий будинок Кінець XIX ст.	вул. Пушкінська, 35	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
96	Технічне залізничне училище 1897 р.	вул. Пушкінська, 71	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
97	Житловий будинок прибуткового типу початок XX ст.	вул. Радянська, 3	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
98	Трамвайна підстанція 1913–1916 рр.	вул. Радянська, 8-а	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
99	Житловий будинок-особняк початок XX ст.	вул. Рюміна, 2-а	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
100	Водонапірна башта 1907 р.	вул. Рюміна, 9	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
101	Церква Касперівської Божої матері 1904–1916 рр.	вул. Садова, 12	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
102	Початкова школа ім. Л. М. Толстого II пол.XIX ст.	вул. Севастопольська63	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
103	Морська гімназія 1850 р. Будівля, в якій навчався В. Л. Шанцер 1882–1887 р.р.	вул.1-а Слобідська, 2	Пост.РМ УРСР 24.08.63 № 970 Рішення МО20.07.78 № 370	пам'ятка архітек. національного значення та пам'ятка історії місцевого значення
104	Житловий будинок-особняк Кінець XIX ст.	вул. Спаська, 4	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
105	Будівля громадського призначення XIX ст.	вул. Спаська, 10	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
106	Будівля громадського призначення II пол.XIX ст.	вул. Спаська, 18	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
107	Житловий будинок-особняк ост.чв.XIX ст.	вул. Спаська, 20	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
108	Житловий будинок-особняк 80-ті роки XIX ст.	вул. Спаська, 22	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
109	Житловий будинок-особняк	вул. Спаська, 28	Розпорядження МОДА20.03.97	місцевого

	ост.чв.XIX ст.		№ 155-р	значення
110	Житловий будинок-особняк початок XX ст.	вул. Спаська, 29	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
111	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Спаська, 30	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
112	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Спаська, 33	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
113	Державний банк Кінець XIX ст.	вул. Спаська, 41	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
114	Житловий будинок-особняк Кінець XIX ст.	вул. Спаська, 41-а	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
115	Житловий будинок сер.XIX ст.	вул. Спаська, 43	Рішення Миколаївського облвиконкому 19.09.85 № 382	місцевого значення
116	Громадська бібліотека 1894 р.	вул. Спаська, 44	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
117	Житловий будинок II пол.XIX ст.	вул. Спаська, 70	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
118	Річковий яхт-клуб 1904 р.	вул. Спортивна, 7	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
119	Турецький (султанський) фонтан 1789–1790 рр.	вул. Спортивна, 7	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
120125	Комплекс «Дача Кудрявцева» Кінець XIX ст.	вул. Спортивна, 13	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
126	Олександрівська церква Миколаївського морського госпіталю (Госпітальна церква) 1886 р.	вул. Госпітальна, 2	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
127	Свято-Миколаївська церква 1813–1817 рр.	вул. Фалєєвська, 4	Пост.РМ УРСР 24.08.63 № 970	національного значення
128	Житловий будинок XIX ст.	вул. Фалєєвська, 6	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
129	Руський банк для зовнішньої торгівлі 1911–1912 рр.	вул. Фалєєвська, 7	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
130	Санкт-Петербурзький Комерційний банк 1909 р.	вул. Фалєєвська, 14	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
131	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст.	вул. Фалєєвська, 22	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
132133	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX -початок XX ст.	вул. Фалєєвська, 24 (2 корпуси)	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
134	Житловий будинок-особняк початок XX ст.	вул. Шевченка, 15	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
135136	Ансамбль будівель громадського призначення II пол.XIX ст.	вул. Шевченка, 45 (2 будинки)	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
137	Житловий будинок 1840 р.	вул. Шевченка, 58	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р	місцевого значення
138	Житловий будинок прибуткового типу Кінець XIX ст. Будинок, в якому проходили засідання першої Ради робітничих депутатів 1905 р.	вул. Шевченка, 64	Розпорядження МОДА20.03.97 № 155-р РішенняМО 02.07.71 № 357	пам'ятка архітек. місцевого значення та пам'ятка історії місцевого значення

Бланк протоколу оцінювання доповіді

Параметр оцінювання	Кількість балів	ТК 1	ТК 2	ТК3	ТК4	ТК 5
Обґрунтованість актуальності вивчення обраного об'єкта	5					
Правильність складання паспорта пам'ятки	10					
Достовірність наведених даних	10					
Ступінь обробки джерел інформації	5					
Наявність картографічних джерел	5					
Наявність старих фотографій і графічних зображень	5					
Новизна отриманих даних	20					
Результативність дослідження (наявність висновків, розроблених рекомендацій, поданих матеріалів)	20					
Якість заповнених анкет	5					
Аргументованість доповіді	10					
Участь у диспуті	5					
Усього балів	100					

Примітка. ТК - творчий колектив.

Перелік об'єктів господарського комплексу України

Варіант	Назви підприємств до складання доповіді (за суспільними ролями)		
	А	Б	В
1	Сакський хімічний завод	Дніпропетровська паперова фабрика	Дніпровська ГЕС
2	Дніпропетровська паперова фабрика	Сакський хімічний завод	Придніпровська ТЕЦ
3	Придніпровська ТЕЦ	Новомосковський трубний завод	Сакський хімічний завод
4	Дніпровська ГЕС	Суднобудівний завод «Залив», м. Керч	Дніпропетровська паперова фабрика
5	Суднобудівний завод «Залив», м. Керч	Дніпровська ГЕС	Дніпровський машинобудівний завод
6	Дніпроважпапірмаш ім. Артема	Дніпровський машинобудівний завод	Суднобудівний завод «Залив», м. Керч
7	Дніпровський машинобудівний завод	Дніпроважпапірмаш ім. Артема	Дніпроважмаш, м. Дніпропетровськ
8	«Дніпропрес» м. Дніпропетровськ	Дніпроважмаш, м. Дніпропетровськ	Дніпроважпапірмаш ім. Артема
9	Дніпроважмаш	«Дніпропрес»	Дніпропетровський лакофарбовий завод
10	Павлоградський хімічний завод	Дніпропетровський електровозобудівний завод	«Дніпропрес»
11	Дніпропетровський електровозобудівний завод	Павлоградський хімічний завод	Дніпропетровський електровозобудівний завод
12	Дніпропетровський лакофарбовий завод	«Дніпроазот», м. Дніпродзержинськ	Павлоградський хімічний завод
13	«Дніпрошина», м. Дніпропетровськ	Дніпропетровський лакофарбовий завод	«Дніпроазот», м. Дніпродзержинськ
14	«Дніпроазот», м. Дніпродзержинськ	«Дніпрошина», м. Дніпропетровськ	Дніпропетровський металургійний завод ім. Г. Петровського
15	Дніпропетровський металургійний завод ім. Г. Петровського	Нижньодніпровський трубопрокатний завод	«Дніпрошина», м. Дніпропетровськ
16	Нижньодніпровський трубопрокатний завод	Новомосковський трубний завод	Дніпропетровський металургійний завод ім. Г. Петровського
17	Новомосковський трубний завод	Придніпровська ТЕЦ	Нижньодніпровський трубопрокатний завод

Примітка. У таблиці колонка А - це варіант для підготовки доповіді за суспільною роллю «директор заводу», Б - «еколог (опонент)», В - «інвестор (експерт)».

Варіанти завдань до паспортизації вулиць м. Дніпропетровська

Варіант	Вулиця	Варіант	Вулиця
1	Олеся Гончара	18	Довженка
2	Павла Загребельного	19	Манжури
3	Сірка	20	Нестерова
4	Шолом-Алейхема	21	Пастера
5	Ляшко-Попеля	22	Артема
6	просп. Калініна	23	Світлова
7	Мечникова	24	Терпигорева
8	Челюскіна	25	просп. Гагаріна
9	Шмідта	26	Гопнер
10	просп. Воронцова	27	просп. ім. Газети «Правда»
11	Паторжинського	28	просп. Пушкіна
12	Чернишевського	29	Набережна ім. В. Леніна
13	Писаржевського	30	Титова
14	Академіка Чекмарьова	31	Карла Лібкнехта
15	Бехтерева	32	Клари Цеткін
16	Гвая	33	Жуковського
17	Кедріна	34	Марії Кюрі

Паспорт вулиці населеного пункту

Назва вулиці (давні, сучасна) _____

Характеристика назви (первинна; остаточно дописати під час камеральної обробки)

Район міста, протяжність _ км, кількість кварталів: права сторона _____
ліва сторона __, кількість будинків _____, із них житлових будинків _____
адміністративних _____, промислових _____, торговельних _____, навчальних _____,
медичних _____, інше (указати)

Надбудова - кількість критих зупинок громадського транспорту
торговельних кіосків __, інше (вказати)

Характеристика центральної частини Наявність
зеленої зони: захисної _____ км², характер рослинного покриву
Ярусність _____

Види чагарників, дерев _____

Наявність клумб, кількість _____

..2 Наявність рекреаційної (зеленої) зони _____ км , характер рослинного покриву _____

Наявність лавок _____ кількість _____, щільність _____

Наявність сміттєвих баків, кількість _____, щільність _____

Характеристика транспортної зони

Наявність транспортного маршруту - трамвайна лінія _____, тролейбусна лінія _____, автомобільна магістраль (указати значення) _____

Характер проїжджої частини (одностороння, двостороння, з трамвайною, тролейбусною лінією) _____

Ширина проїжджої частини _____ м, із них _____

Кількість пішохідних переходів наземних _____, підземних світлофорів _____.

Історико-культурна зона

Наявність пам'яток, із них локального значення _____, державного _____, міжнародного (зазначити, які) _____, монументів у повний зріст _____, бюстів _____, стел _____, пам'ятних дошок _____, малих архітектурних форм (барельєфів, гербів, прикрас тощо): кількість будинків _____, № _____

(На кожен об'єкт скласти паспорт)

Кількість бібліотек _____, музеїв _____, театрів _____, нічних клубів _____, інше (указати що) _____

Наявність сакральних об'єктів, усього _____, із них православних католицьких _____, ісламських _____, інших (указати) _____

Суспільно-економічна зона

Наявність діючих промислових закладів, спеціалізація _____

Кількість торговельних магазинів, усього _____.

Магазинів промтоварів _____, із них одягу _____ (елітні середньої цінової категорії _____, дешеві _____).

Крамниць побутової хімії (усього _____, середньої цінової категорії дешеві _____).

Крамниць автотоварів (елітні _____, середньої цінової категорії _____, дешеві _____).

Садово-паркові (елітні _____, середньої цінової категорії _____, дешеві _____)

Інші - указати _____

_____ (елітні магазини _____, середньої цінової категорії _____, дешеві _____),

_____ (елітні магазини _____, середньої цінової категорії _____, дешеві _____)

_____ (елітні магазини _____, середньої цінової категорії _____, дешеві _____)

_____ (елітні магазини __, середньої цінової категорії ____, дешеві _____).
Продовольчі (елітні магазини __, середньої цінової категорії ____, дешеві __ .
Комплексні магазини (супермаркети _____).

Кількість закладів громадського харчування (зазначити назви та номери будинків, де вони розташовані)

Категорія (заклади швидкого харчування - шх, ресторани - р)	Назва	Номер будинку

Об'єкти сфери послуг, усього _____ .
Перукарні (елітні салони _____, середньої цінової категорії _____).
Інші _____

Характеристика внутрішньої частини

Кількість дворів, усього _____ .

У задовільному стані _____, у них: дитячих майданчиків _____, рекреаційної зони _____, лавок _____, смітєвих баків _____.

У незадовільному стані _____
(указати характеристику - наявність стихійного сміттєзвалища твердих побутових відходів _____, будівельних відходів _____, незадовільний стан смітєвих баків _____, розораність _____, незадовільний стан та вигляд комунальних систем _____, інше (указати) _____).

Усього дитячих майданчиків _____.

Усього рекреаційних зон _____.

Примітка. До паспорта вулиці додати паспорт пам'яток та картографічну основу, на якій показати умовними знаками:

1) проїжджу частину - характер транспорту, пішохідні переходи, світлофори, зупинки, кіоски продажу квитків тощо;

2) пішохідну частину - зелену зону (рекреаційну, захисну, із зазначенням характеру рослинності);

3) вуличні аксесуари (лавки, смітєві баки, огорожі тощо);

4) забудову та надбудову;

5) суспільно-економічні об'єкти;

6) внутрішню житлову зону;

7) пам'ятки, сакральні об'єкти;

8) зони:

- житлові (визначити їх стан);

- суспільно-економічні;

- із надмірним антропогенним навантаженням.

Розробка схеми маршруту

На рис. 1-2 відображено етап вибору маршруту, складання маршруту з урахуванням різноманітності природних зон та суспільного інтересу до соціально-економічних об'єктів із розрахунку на дві доби походу (одна ночівля).

На рис. 3 показано картосхему маршруту походу вихідного дня. На картосхемі відображено нитку кільцевого маршруту за напрямком Троїцьке - Великоолександрівка - Воскресенівка - Троїцьке (Павлоградський район).

Маршрут починається із с. Троїцьке, де є міжміське транспортне сполучення (отже, маршрут доступний). Довжина першої частини маршруту є менша, ніж друга, що зумовлено необхідністю адаптації дітей на місцевості та проведення досліджень. Крім того, маршрут першого дня має бути закінчений раніше, адже вчитель повинен перевірити правильність заповнення щоденників та своєчасно виправити можливі помилки. Зупинки першого та другого днів розташовані на межі різних ландшафтів (лісосмуга - поле, степ - заплава, поле - степ, ліс - галявина тощо), а також поблизу унікальних об'єктів - кургану, штучного водосховища, переправи (відпрацювання техніки переходу вброд). Передбачено зупинки в селах, спрямовані на досягнення двох цілей: вивчення суспільних об'єктів; поповнення запасу продуктів, аварійне сходження з маршруту.

Ночівлю заплановано на правому березі р. Вовча, поблизу селища Воскресенівка. Це дає доступ до питної води (на іншому березі крутий обрив) і гарантує безпеку. У випадку, якщо діти фізично підготовлені, можна планувати ночівлю в лісі, на іншому березі, поблизу с. Великоолександрівка, але це збільшує тривалість першого переходу. Обід в обох переходах заплановано посередині маршруту, поблизу води та дерев. Закінчується маршрут у с. Троїцьке, звідки можна від'їхати автобусом. Якщо група затримується на маршруті, то можна влаштувати

ще одну ночівлю поблизу водосховища.

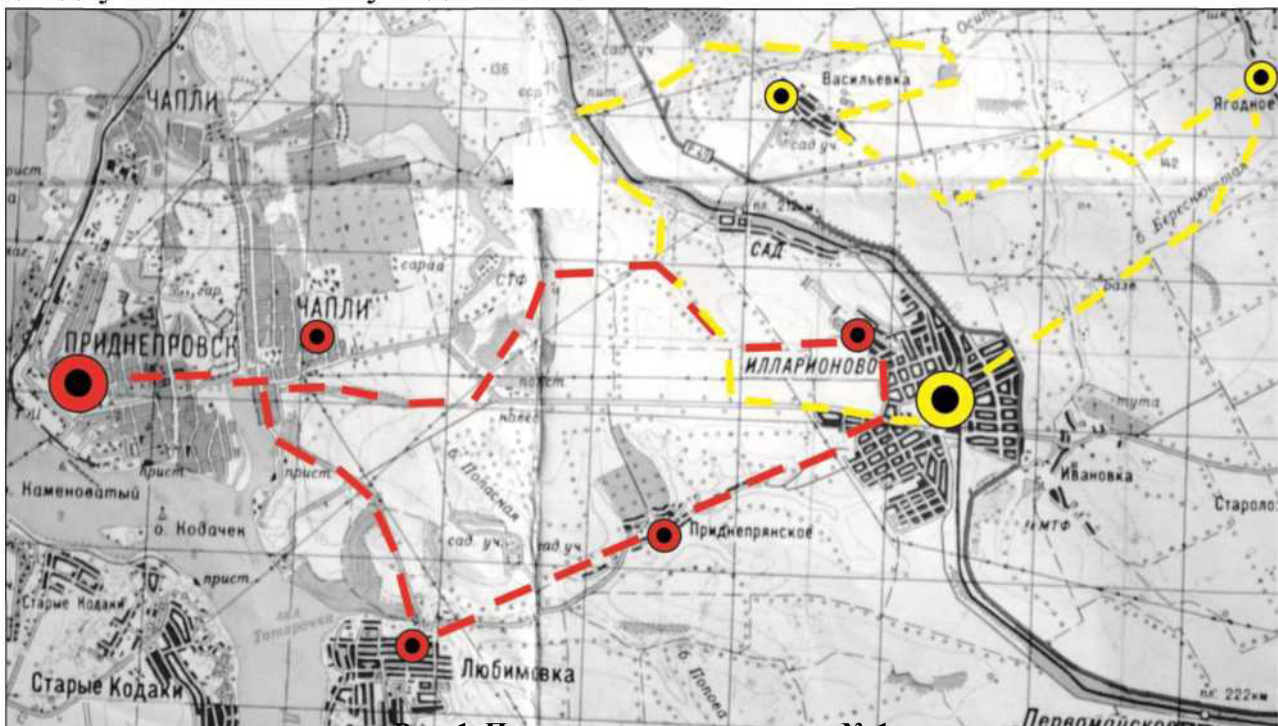
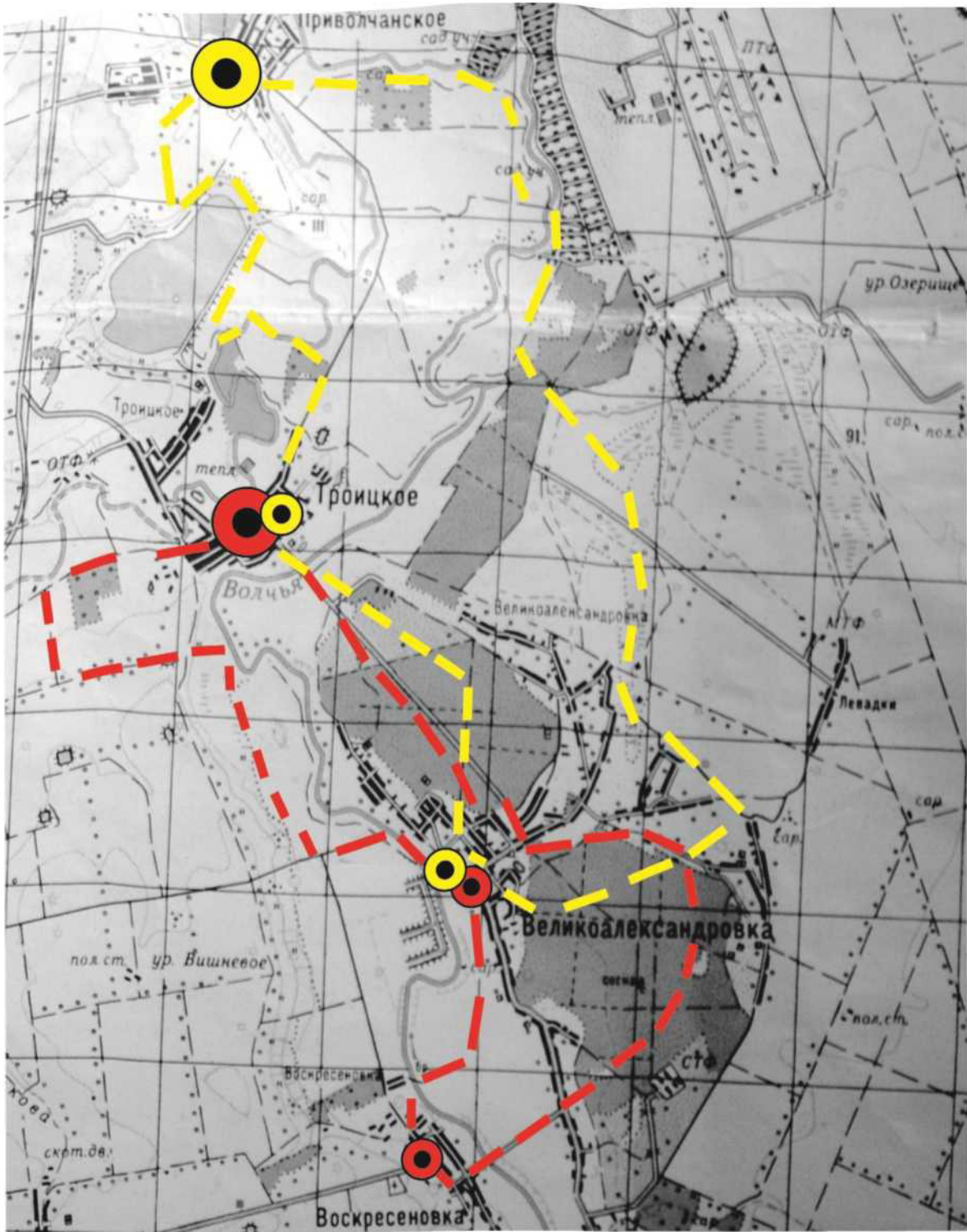

Рис. 1. Приклад схеми маршруту № 1 (попередній план із зупинками та шляхом пересування)

Умовні позначення

	Початок маршруту		Зупинка першого дня		Зупинка в населеному пункті
	Кінець маршруту		Зупинка другого дня		Обід (на зупинці)
2.8	2 - Номер дня		Ночівля		Нитка маршруту
	8 - номер зупинки				

Рис. 2. Приклад схеми нитки маршруту №2 (попередній план із зупинками, ночівлями, шляхом пересування)

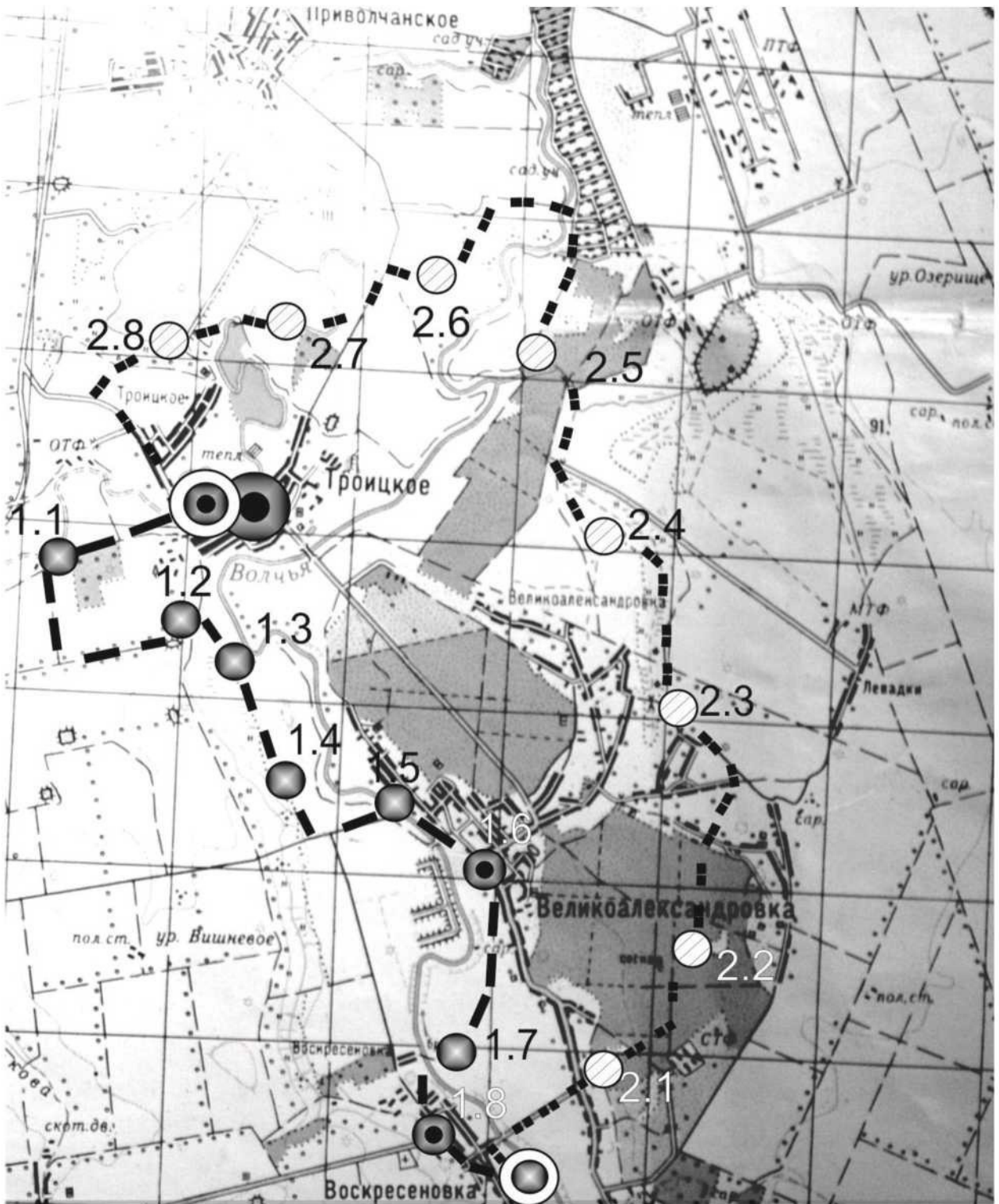

Рис. 3. Схема маршруту походу вихідного дня